

Верховний
Суд

ДАЙДЖЕСТ
судової практики
Великої Палати
Верховного Суду

Рішення, внесені до ЄДРСР
за період із 01.03.2023 по 30.04.2023

Зміст

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми	4
1.1. Господарська юрисдикція	4
1.2. Кримінальна юрисдикція	8
1.3. Цивільна юрисдикція	11
2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду	16
2.1. Господарська юрисдикція	16
2.2. Цивільна юрисдикція	37
3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України	45
3.1. Цивільна юрисдикція	45
4. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду	60
5. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів	64

Перелік уживаних скоро

ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВСУ	– Верховний Суд України
КАС ВС	– Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КЦС ВС	– Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЗК України	– Земельний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми

1.1. Господарська юрисдикція

Позовні вимоги про недійсність правочинів із придбання акціонером неплатоспроможного банку, якого визнано пов'язаною з банком особою, акцій додаткової емісії неплатоспроможного банку та про відчуження на користь держави належної йому частки у складі 100 % акцій неплатоспроможного банку не здатні поновити його права як колишнього учасника (акціонера) банку, оскільки відновлення становища, яке існувало до вчинення оспорюваних правочинів у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку як наслідок недійсності правочинів, не є можливим незалежно від встановлення / невстановлення судом певних порушень при вчиненні таких правочинів. Єдиним ефективним способом захисту прав такого акціонера може бути відшкодування йому в грошовій формі завданої шкоди

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційні скарги АТ «КБ «Приватбанк» та Кабінету Міністрів України на постанову Північного апеляційного господарського суду від 11 жовтня 2021 року у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «КБ «Приватбанк» (далі – Банк), Міністерства фінансів України (далі – Мінфін) та Державної організації (установи, закладу) «Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» (далі – Фонд), за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідачів НБУ і КМУ, про визнання договорів недійсними, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

13 грудня 2016 року Комісія НБУ з питань визначення пов'язаних із банками осіб та перевірки операцій банків з такими особами прийняла, яким визнала ОСОБА_1 пов'язаною з ПАТ «КБ «Приватбанк» особою.

18 грудня 2016 року Правлінням НБУ прийнято рішення «Про віднесення ПАТ КБ «Приватбанк» до категорії неплатоспроможних».

Того ж дня відповідно до постанови КМУ № 961 «Деякі питання забезпечення стабільності фінансової системи» прийнято пропозицію НБУ щодо участі держави в особі Мінфіну у виведенні ПАТ «КБ «Приватбанк» з ринку у спосіб, визначений пунктом 5 частини другої статті 39 Закону України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі – Закон № 4452-VI); держава в особі Мінфіну придбаває акції ПАТ «КБ «Приватбанк» у повному обсязі за одну гривню, а Мінфін для виконання цього забезпечує укладення договору купівлі-продажу акцій ПАТ «КБ «Приватбанк» після здійснення Фондом заходів, визначених статтею 41-1 Закону № 4452-VI.

19 грудня 2016 року Фонд прийняв рішення «Про запровадження плану врегулювання ПАТ «КБ «Приватбанк», яким затверджено план урегулювання неплатоспроможного ПАТ «КБ «Приватбанк» і визначено, що виведення цього Банку

з ринку здійснюється у спосіб, передбачений пунктом 5 частини другої статті 39 Закону № 4452-VI, а саме шляхом продажу неплатоспроможного банку інвесторові (державі), що здійснить капіталізацію неплатоспроможного банку на 116,8 млрд грн.

20 грудня 2016 року між ПАТ «КБ «Приватбанк» (емітент), від імені якого діяв Фонд в особі своєї уповноваженої особи на тимчасову адміністрацію у Банку Славкіної М. А., та ОСОБА_1 (набувач), від імені якого діяв Шевченко А. М. уповноважена особа Фонду на тимчасову адміністрацію Банку, та в порядку статті 41-1 Закону № 4452-VI, укладено договір про придбання акцій. Згідно з умовами цього договору позивач придбав у Банку в обмін на грошові зобов'язання емітента (Банку) перед набувачем (позивачем) акції додаткової емісії емітента, а саме 103 079 простих іменних акцій загальною вартістю 28 862 120 грн, про що складено акт приймання-передачі за договором від 20 грудня 2016 року.

21 грудня 2016 року уповноваженою особою Фонду Шевченком А. М. від імені всіх власників акцій ПАТ «КБ «Приватбанк» укладено з державою договір купівлі-продажу акцій Банку, згідно з яким держава в особі Мінфіну придбала 100 % акцій ПАТ «КБ «Приватбанк» в усіх його акціонерів у складі пакета за ціною одна гривня. Відповідно до цього договору належні ОСОБА_1 як пов'язаній з Банком особі акції у статутному капіталі ПАТ «КБ «Приватбанк» було відчужено державі.

Позовні вимоги позивач обґрунтовував тим, що на момент прийняття рішень про неплатоспроможність ПАТ «КБ «Приватбанк», виведення його з ринку за участі держави і відчуження пакета акцій Банку в цілому державі в особі Мінфіну за одну гривню позивач був акціонером Банку. Вважав, що оспорювані правочини у частині, що стосується прав та інтересів позивача, є нікчемними в силу частини другої статті 228 ЦК України як такі, що порушують публічний порядок, оскільки спрямовані на незаконне заволодіння майном позивача за відсутності судового рішення.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Позивач, стверджуючи про порушення його прав та законних інтересів виведенням ПАТ «КБ «Приватбанк» з ринку як неплатоспроможного шляхом продажу належних йому акцій Банку інвестору в особі держави з одночасним збільшенням статутного капіталу Банку, зокрема за рахунок додаткової емісії акцій Банку в обмін на грошові зобов'язання Банку перед позивачем (як пов'язаною з банком особою) за вкладами, обрав спосіб захисту у вигляді визнання недійсними вчинених відповідачами 2021 грудня 2016 року правочи нів щодо придбання від його імені уповноваженою особою Фонду акцій додаткової емісії неплатоспроможного Банку та відчуження усіх належних йому акцій на користь держави у складі 100 % пакета акцій банку-боржника задля відновлення фінансового стану неплатоспроможного Банку у визначеній спеціальним законом процедури.

Оспорювані правочини вчинено на виконання рішень Правління НБУ, виконавчої дирекції Фонду та постанови КМУ про віднесення ПАТ «КБ «Приватбанк» до категорії неплатоспроможних, виведення Банку з ринку, запровадження тимчасової адміністрації у Банку, а також погодження умов придбання акцій додаткової емісії неплатоспроможного Банку від імені пов'язаних із Банком осіб, які прийнято

в порядку статей 39, 41, 41-1 Закону № 4452-VI. Отже, ці рішення уповноважених державою органів були підставами для укладення оспорюваних позивачем правочинів.

Спеціальним Законом № 4452-VI передбачено обмеження способів захисту учасника неплатоспроможного банку з метою недопущення реституційних наслідків для інвестора та його майнової відповідальності перед попереднім власником акцій неплатоспроможного банку. Так, відповідно до частини шостої статті 41 цього Закону після укладення договору купівлі-продажу акцій неплатоспроможного банку та їх передачі інвестору інвестор не може бути позбавлений права власності на придбані ним акції банку, та такі акції не можуть бути витребувані в нього на користь попереднього власника; попередній власник акцій банку не має права вимагати від інвестора відшкодування будь-яких збитків, понесених у результаті придбання інвестором акцій банку, з підстав недійсності, скасування або визнання протиправними будь-яких рішень, правочинів або інших дій, прийнятих або вчинених у процесі визнання банку неплатоспроможним та виведення його з ринку. Отже, на час укладення оспорюваних правочинів нормами матеріального права вже було обмежено права колишніх власників (акціонерів) неплатоспроможного банку щодо можливості повернення їм акцій неплатоспроможного банку та на відшкодування попереднім власникам збитків інвестором, яким у спірному випадку виступила держава, з підстав недійсності, скасування або визнання протиправними будь-яких рішень, правочинів або інших дій, вчинених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку.

Зазначені законодавчі гарантії прав інвестора зумовлювали те, що оспорювання в судовому порядку дійсності договору купівлі-продажу акцій, навіть у випадку констатації судом певних порушень при його укладенні, не призвело б до відновлення стану, що існував до його укладення. Тобто оскарження до суду договору купівлі-продажу акцій, укладеного у процедурі «бейл-ін», не може бути підставою для застосування наслідків недійсності правочину (договору). А тому відповідна позовна вимога в разі її задоволення судом не призведе до відновлення становища, яке існувало до порушення.

У ліквідаційній процедурі неплатоспроможного банку заінтересовані особи (кредитори) включаються до дев'ятої черги. Велика Палата Верховного Суду бере до уваги те, що позовні вимоги обґрунтовано виключно з посиланням на незаконність дій уповноважених осіб Фонду щодо вчинення правочинів, прийнятих на виконання рішень НБУ, Фонду, КМУ, без погодження з позивачем. Отже, такі рішення були підставою для укладення відповідних договорів, які оспорюються позивачем, що має наслідком застосування спеціальних норм, передбачених частиною шостою статті 41 Закону № 4452-VI, щодо обмеження способів захисту прав попереднього власника акцій неплатоспроможного банку, які в подальшому було конкретизовано частинами третьою і четвертою статті 5 ГПК України у редакції Закону № 590-IX.

Висновки суду першої інстанції про те, що права і законні інтереси позивача як учасника Банку порушено внаслідок прийняття рішень Правління НБУ, виконавчої дирекції Фонду та постанови КМУ про віднесення ПАТ «КБ «Приватбанк» до категорії неплатоспроможних, виведення його з ринку шляхом застосування процедури

викупу державою як інвестором неплатоспроможного банку відповідно до статей 39, 41-1 Закону № 4452-VI, є передчасними. Вирішення питання про те, чи порушені права та законні інтереси позивача, суд може вирішити тільки у спорі за належною позовною вимогою про відшкодування завданої шкоди у грошовій формі. А для застосування частини третьої статті 5 ГПК України слід встановити, що позивач є (був) учасником банку й обґрунтовує порушення прав та інтересів виведенням неплатоспроможного банку з ринку або ліквідацією банку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта НБУ, Фонду, Мінфіну, НКЦПФР, рішення КМУ.

Відтак провадження в цій справі за позовними вимогами про недійсність правочинів із придбання позивачем акцій додаткової емісії неплатоспроможного ПАТ «КБ «Приватбанк» та про відчуження на користь держави належної йому частки у складі 100 % акцій неплатоспроможного Банку не здатне поновити прав позивача як колишнього учасника (акціонера) Банку, оскільки як з огляду на правову природу спірних правовідносин, так і в силу частини шостої статті 41 Закону № 4452-VI відновлення становища, яке існувало до вчинення оспорюваних правочинів у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку як наслідок недійсності правочинів не є можливим незалежно від встановлення / невстановлення судом певних порушень при вчиненні таких правочинів. Єдиним ефективним способом захисту позивача може бути відшкодування йому у грошовій формі завданої шкоди.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що встановлення способів захисту порушеного права є інститутом матеріального права. Положення статті 5 «Способи судового захисту» ГПК України є нормами матеріального права незважаючи на їх розміщення у процесуальному кодексі.

На дату звернення акціонера неплатоспроможного Банку з позовом 19 грудня 2019 року діяв ГПК України в редакції зі змінами, внесеними Законом України від 20 вересня 2019 року № 132-IX, чинним з 16 листопада 2019 року. Диспозиція статті 5 «Способи судового захисту» ГПК України в зазначеній редакції не передбачала обмежень щодо вибору колишнім учасником неплатоспроможного банку способу захисту його прав у господарському суді, порушення яких він пов'язує зі здійсненням процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку. Однак такі обмеження існували відповідно до частини шостої статті 41 Закону № 4452-VI, тобто в іншому законі, положення якого були матеріально-правовими. Ці обмеження були доступними, чіткими та передбачуваними для позивача. Подальше внесення змін до ГПК України та доповнення статті 5 новими частинами третьою та четвертою на цей висновок не впливають.

Отже, з прийняттям Закону № 590-IX не було змінено матеріально-правове регулювання в частині способів захисту прав особи, яка постраждала внаслідок порушень закону у процедурі виведення банку з ринку (відновлення його платоспроможності). Як на момент виникнення спірних правовідносин (грудень 2016 року), так і на цей час єдиним способом захисту від таких порушень є стягнення збитків. Тому питання темпорального застосування Закону № 590-IX у частині належного способу захисту не виникає.

Відповідно до пункту 7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 590-IX судові провадження в господарських справах за позовом учасника та/або колишнього учасника банку про захист прав або інтересів, які були порушені внаслідок виведення банку з ринку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта НБУ, Фонду, Мінфіну, НКЦПФР, рішення КМУ, судовий розгляд яких станом на день набрання чинності цим Законом не завершений у судах першої, апеляційної або касаційної інстанцій шляхом ухвалення рішення (ухвали, постанови), у разі невідповідності обраних позивачем способів захисту вимогам частин третьої, четвертої статті 5 ГПК України підлягають закриттю у відповідній частині судом, який розглядає справу.

Твердження суду апеляційної інстанції про те, що визначений статтею 231 ГПК України перелік підстав для закриття провадження у справі є вичерпним, не враховує, що законодавство України не обмежує повноваження парламенту встановити підстави для закриття провадження у справі в іншому законі, ніж процесуальний кодекс. Зокрема, законодавством України передбачено винятки підстави для закриття (припинення) провадження у справі на стадії її розгляду по суті, які врегульовані не ГПК України, а іншими законами <...>. Відтак, механізм закриття провадження у справі, який передбачений пунктом 7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 590-IX на виконання міжнародних договорів України, не суперечить ГПК України, узгоджується із законотворчою практикою, є доступним, чітким і зрозумілим для учасників справи.

З огляду на таке правове регулювання особливостей судової процедури розгляду спорів, пов'язаних із виведенням неплатоспроможного банку з ринку, Велика Палата Верховного Суду вважає правильними висновок місцевого господарського суду про закриття провадження в цій справі на підставі пункту 7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 590-IX.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 15 лютого 2023 року у справі № 910/18214/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110231843>.

1.2. Кримінальна юрисдикція

Реалізація права на касаційне оскарження судових рішень пов'язана з дотриманням вимоги щодо необхідності перегляду судового рішення в апеляційному порядку до моменту подання касаційної скарги. Недотримання цієї вимоги унеможливорює перегляд відповідного рішення суду в касаційному порядку. Таким чином, визначена законом послідовність оскарження вироку суду першої інстанції не допускає перегляду в касаційному порядку вироку суду першої інстанції, який не було переглянуто в апеляційному порядку.

Перелік меж і підстав, передбачений пунктом другим частини четвертої статті 394 КПК України, за яких вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором

та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржено, є вичерпним

Велика Палата Верховного Суду розглянула кримінальне провадження за касаційною скаргою прокурора на вирок Київського районного суду м. Одеси від 14 квітня 2021 року, яким затверджено угоду про визнання винуватості між ОСОБА_24 і прокурором, та ухвалу Одеського апеляційного суду від 08 червня 2021 року, якою відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора на вказаний вирок щодо ОСОБА_24, засудженого за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 369 Кримінального кодексу України (далі – КК), і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_24 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 369 КК, з призначенням йому покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки.

Вироком Київського районного суду м. Одеси від 14 квітня 2021 року затверджено угоду про визнання винуватості між ОСОБА_24, з однієї сторони, та прокурором Київської окружної прокуратури міста Одеси – з іншої.

Відповідно до статті 75 КК ОСОБА_24 звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням та встановленням іспитового строку тривалістю 2 роки і покладенням відповідних обов'язків, передбачених пунктами 1, 2 частини першої та пунктом 2 частини третьої статті 76 КК.

Ухвалою Одеського апеляційного суду від 08 червня 2021 року відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора на вирок Київського районного суду м. Одеси від 14 квітня 2021 року, яким затверджено угоду про визнання винуватості між ОСОБА_24 та прокурором Київської окружної прокуратури міста Одеси у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_24, засудженого за вчинення злочину, передбаченого частиною першою статті 369 КК.

У касаційній скарзі прокурор просить скасувати вирок Київського районного суду м. Одеси від 14 квітня 2021 року, яким затверджено угоду про визнання винуватості між ОСОБА_24 та прокурором у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_24; ухвалу Одеського апеляційного суду від 08 червня 2021 року, якою відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора через істотні порушення кримінального процесуального закону.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Щодо права на касаційне оскарження вироку

Так, положеннями статті 424 КПК визначено перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку. За приписами частини першої вказаної статті вирок суду першої інстанції оскаржуються в касаційному порядку після їх перегляду в апеляційному порядку.

Зважаючи на те, що ухвалою Одеського апеляційного суду від 08 червня 2021 року відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора на вирок Київського районного суду м. Одеси від 14 квітня

2021 року, яким затверджено угоду про визнання винуватості між ОСОБА_24 та прокурором Київської окружної прокуратури міста Одеси, вказаний вирок не був переглянутий по суті в апеляційному порядку, а отже, не підлягає оскарженню в касаційному порядку.

Таким чином, Велика Палата вважає, що з урахуванням зазначеного та положень пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України, частини третьої статті 26, частини першої статті 424 КПК вирок Київського районного суду м. Одеси від 14 квітня 2021 року не може бути предметом перевірки суду касаційної інстанції. Тому за відсутності у цього суду повноважень здійснювати таку перевірку, а у прокурора – повноваження оскаржити цей вирок, який не був переглянутий в апеляційному порядку, касаційне провадження за відповідною касаційною скаргою прокурора слід закрити. Це відповідає гарантії для справедливого судового розгляду для засудженого (пункт 1 статті 6 Конвенції).

Щодо законності та обґрунтованості ухвали апеляційного суду

За змістом частини другої статті 473 КПК наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора є обмеження його права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 цього Кодексу.

Частиною 4 статті 394 КПК передбачено, що вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржено, зокрема, прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суво рога, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно із частиною четвертою статті 469 КПК угода не може бути укладена.

Таким чином, законодавець створив процесуальні запобіжники від можливої недобросовісності та зловживання процесуальними правами прокурором, який з метою скасування вироку суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості може в апеляційній скарзі відмовитися від визнання обставин, які визнавалися ними під час судового провадження на підставі угоди. Імперативна вказівка у цій процесуальній нормі щодо виключного визначення підстав для оскарження відповідного судового рішення узгоджується і з положеннями частини другої статті 473 КПК (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 02 жовтня 2018 року у справі № 523/13129/17).

Перевіркою матеріалів провадження встановлено, що 26 березня 2021 року у кримінальному провадженні № 12021162480000425 між прокурором Київської окружної прокуратури м. Одеси та підозрюваним ОСОБА_24 в присутності захисника останнього укладено угоду про визнання винуватості, відповідно до якої прокурор та обвинувачений дійшли згоди щодо всіх істотних для цього кримінального провадження обставин та правової кваліфікації дій обвинуваченого за частиною першою статті 369 КК, який повністю визнав свою вину у вчиненні інкримінованого йому злочину і погодився з юридичною оцінкою його дій.

Згідно із вказаною угодою про визнання винуватості сторони погодились на призначення ОСОБА_24 узгодженого покарання за частиною першою статті 369

КК у виді позбавлення волі на строк 2 роки та звільнення обвинуваченого від відбування призначеного покарання з випробуванням на підставі статті 75 КК з іспитовим строком 2 роки та покладенням відповідних обов'язків, передбачених статтею 76 КК.

Відповідно до частини другої статті 473 КПК наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами першим та четвертим пункту 1 частини четвертої статті 474 КПК. Зі змісту зазначеної вище угоди вбачається, що обвинуваченому ОСОБА_24 роз'яснено зміст положень частини четвертої статті 474 КПК та наслідки укладення цієї угоди, і останній своїм підписом підтвердив, що він цілком розуміє ці наслідки.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 392 КПК в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме вироки, крім випадків, передбачених статтею 394 КПК, зокрема, крім випадків оскарження прокурором вироку на підставі угоди про визнання винуватості з інших підстав, ніж призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди, а також затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно із частиною четвертою статті 469 цього Кодексу угода не може бути укладена (пункт 2 частини четвертої статті 394 КПК).

Зазначений перелік меж і підстав, з яких вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржено, є вичерпним.

Таким чином, як правильно встановив апеляційний суд, за наведених обставин апеляційна скарга прокурора була подана на судові рішення з підстав, з яких воно не може бути оскарженим прокурором згідно з положеннями пункту 2 частини четвертої статті 394 КПК.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 29 березня 2023 року у справі № 947/10464/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110428154>.

1.3. Цивільна юрисдикція

Не можна розглядати як єдиний позов вимогу витребувати спірну земельну ділянку шляхом знесення об'єкта нерухомості, оскільки в такій вимозі поєднані одночасно два способи захисту (віндикаційний і негаторний позови), спрямовані на усунення різних за змістом порушень права власності.

Власник земельної ділянки може просити про захист права володіння шляхом витребування такої ділянки з володіння кінцевого набувача, що є підставою не для знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості, а для внесення запису (відомостей) про право власності на спірну земельну ділянку до Державного реєстру речових

прав на нерухоме майно. Після того власник може ставити питання про захист прав від порушень, які не пов'язані з позбавленням його володіння спірною земельною ділянкою, зокрема, шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості. У разі поєднання в одній вимозі віндикаційного та негативного позовів суд має визначити, яку мету переслідує позивач, і застосувати належні норми права, зокрема, задовольняючи такий позов частково

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом, який виконуючий обов'язки керівника Миколаївської місцевої прокуратури № 2 (далі – прокурор) подав в інтересах держави в особі Миколаївської обласної державної адміністрації (далі – Миколаївська ОДА), до Миколаївської міської ради, ОСОБА_1, ОСОБА_2 про визнання незаконним і скасування окремих пунктів рішення ради, визнання недійсним державного акта, витребування земельної ділянки шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості за касаційною скаргою кінцевої набувачки на рішення Корабельного районного суду міста Николаева від 21 листопада 2018 року та постанову Миколаївського апеляційного суду від 17 квітня 2019 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

19 грудня 2008 року Миколаївська міська рада прийняла рішення, згідно з яким затвердила проект землеустрою та передала у власність ОСОБА_1 (далі – первинна набувачка) спірну земельну ділянку за рахунок земель ДП «Миколаївське лісове господарство» для будівництва й обслуговування житлового будинку та господарських будівель.

26 лютого 2009 року первинна набувачка отримала державний акт.

24 листопада 2010 року первинна набувачка та ОСОБА_2 (далі – кінцева набувачка) уклали договір купівлі-продажу, згідно з яким кінцева набувачка отримала право власності на спірну земельну ділянку, про що 15 грудня 2014 року до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно внесений запис.

Згідно з листом Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції у Миколаївській області від 10 лютого 2016 року 27 жовтня 2014 року кінцева набувачка подала до цього Управління декларацію про готовність об'єкта – індивідуального житлового будинку – до експлуатації.

4 липня 2017 року під час проведення у межах кримінального провадження огляду місця події встановлений факт забудови спірної земельної ділянки.

Звертаючись до суду з позовом, прокурор вважав, що уповноваженим державою органом на розпорядження спірною земельною ділянкою є Миколаївська ОДА. Миколаївська міська рада з порушенням повноважень і вимог закону передала у власність первинної набувачки спірну земельну ділянку із земель державного лісового фонду без вилучення цієї ділянки у встановленому законом порядку з постійного користування ДП «Миколаївське лісове господарство» та за відсутності погодження Миколаївського обласного управління лісового та мисливського господарства.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Суди встановили, що спірна земельна ділянка належить до земель державного лісового фонду урочища «Жовтневе» Миколаївського лісництва та перебувала у постійному користуванні ДП «Миколаївське лісове господарство». Це підтверджує лист Українського державного проектного лісовпорядного виробничого об'єднання «Укрдержліспроект» від 5 липня 2017 року із фрагментом картографічної бази даних і публічної кадастрової карти, а також лист Миколаївського обласного управління лісового та мисливського господарства від 15 лютого 2016 року.

У позовній заяві прокурор стверджував, що повноваження стосовно розпорядження спірною земельною ділянкою належать до компетенції Миколаївської ОДА. Кінцева набувачка у касаційній скарзі наполягала на тому, що Миколаївська міська рада законно розпорядилася цією ділянкою, а тому права Миколаївської ОДА як розпорядника земельними ділянками не порушені.

З огляду на положення пунктів 4, 5 частини першої статті 31 ЛК України, частини шостої статті 149 ЗК України вилучення для нелісогосподарських потреб і передання у власність спірної земельної ділянки державної власності, яка віднесена до земель лісогосподарського призначення та перебуває у постійному користуванні ДП «Миколаївське лісове господарство», належало до повноважень саме Миколаївської ОДА. Тому необґрунтованим є довід касаційної скарги про те, що Миколаївська міська рада законно розпорядилася спірною земельною ділянкою. Таке розпорядження не було законним з огляду на законодавчі обмеження, які були та є доступними, чіткими і передбачуваними.

Для відновлення порушеного права власності на спірну земельну ділянку лісогосподарського призначення прокурор заявив вимогу про її витребування від кінцевого набувача шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості. Суд апеляційної інстанції вважав таку вимогу обґрунтованою, але вирішив і витребувати цю ділянку, і знести споруджений на ній житловий будинок з належними до нього господарськими будівлями, спорудами та парканом. Велика Палата Верховного Суду з можливістю такого вирішення спору не погоджується.

Витребування спірної земельної ділянки лісогосподарського призначення з володіння кінцевої набувачки треба розглядати як віндикаційний позов, заявлений на підставі статей 387-388 ЦК України власником з метою введення його у володіння цією ділянкою, тобто з метою внесення запису (відомостей) про державну реєстрацію за власником права власності на відповідну ділянку («книжкове володіння»). Тоді як вимога про знесення спорудженого на спірній земельній ділянці об'єкта нерухомості спрямована на усунення власнику перешкод у фактичному користуванні та розпорядженні цим майном і є окремою від вимоги про витребування останнього. Така вимога є різновидом негативного позову та відповідає способу захисту, передбаченому статтею 391 ЦК України та пунктом «б» частини третьої статті 152 ЗК України. Її задоволення залежить, зокрема, від того, чи поверне суд у володіння власника спірну земельну ділянку, тобто, чи витребує її у фактичного володільця, а також від дотримання критеріїв правомірного

втручання держави у права на повагу до житла (пункт 2 статті 8 Конвенції) та на мирне володіння майном (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції).

Держава, в інтересах якої прокурор звернувся до суду, не є володільцем спірної земельної ділянки, але як власник має право володіння нею (частина перша статті 317 ЦК України). Тому може просити про захист цього права шляхом витребування такої ділянки з володіння кінцевої набувачки. Статус володільця у держави буде відновлений у разі задоволення вимог у частині витребування на її користь спірної земельної ділянки та внесення до відповідного державного реєстру запису про право власності держави на цю ділянку. Після того власник може ставити питання про захист прав від порушень, які не пов'язані із позбавленням його володіння спірною земельною ділянкою.

Інакше кажучи, не можна розглядати як єдиний позов вимогу витребувати спірну земельну ділянку у кінцевої набувачки «шляхом знесення об'єкта нерухомості», оскільки у такій вимозі поєднані одночасно два способи захисту (віндикаційний і негаторний позови), спрямовані на усунення різних за змістом порушень права власності. Відновлення володіння спірною земельною ділянкою здійснюється не шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості, а шляхом внесення запису (відомостей) про право власності держави на спірну земельну ділянку до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Тоді як усунення володіючому власникові перешкод у користуванні та розпорядженні цією ділянкою може відбуватися, зокрема, шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості.

У випадку поєднання в одній вимозі віндикаційного та негаторного позовів суд має визначити, яку мету переслідує позивач, і застосувати належні норми права, зокрема, задовольняючи такий позов частково.

За наявності підстав витребувати спірну земельну ділянку з незаконного володіння кінцевої набувачки суд може у цій частині вимогу, яку заявив прокурор, задовольнити. Відмова в іншій частині вимоги (про знесення спорудженого на тій ділянці об'єкта нерухомості) не перешкоджає державі після її введення у володіння спірною земельною ділянкою заявити позов про демонтаж спорудженого на ній нерухомого майна. У разі відмови у витребуванні спірної земельної ділянки, тобто неможливості введення власника у володіння нею, неможливим є його подальший судовий захист за вимогою про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні цією ділянкою.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що вирішення вимоги про витребування на користь власника земельної ділянки з володіння іншої особи не є вирішенням долі спорудженого на ній об'єкта нерухомості та питання про права на нього. Інакше кажучи, захист належного власникові права володіння земельною ділянкою шляхом введення останнього у володіння нею (внесення запису (відомостей) про право власності до відповідного державного реєстру) не означає, що у всіх випадках цей власник зможе надалі обґрунтувати правомірність втручання у права на повагу до житла та мирного володіння на об'єкт, споруджений на цій ділянці.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що у кожному випадку, коли володіючий власник просить про усунення йому перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою шляхом демонтажу спорудженого на ній об'єкта нерухомості, суд має перевіряти правомірність втручання держави у права на повагу до житла та мирного володіння на цей об'єкт шляхом його демонтажу, а саме: наявність підстави для такого втручання у законодавстві, легітимність мети цього втручання (його відповідність цілям, визначеним у пункті 2 статті 8 Конвенції та абзаци другому статті 1 Першого протоколу до Конвенції) та пропорційність демонтажу відповідній меті (можливість досягнення останньої проведенням демонтажу за відсутності менш обтяжливих для відповідача способів захисту прав позивача). Залежно від результату такої перевірки суд вирішує питання про задоволення чи відмову у задоволенні позову. При цьому у разі його задоволення відшкодування особі вартості майна, що підлягає демонтажу, не є можливим за відсутності для цього юридичних підстав (зокрема, правомірності його спорудження, добросовісності набуття права на нього, заявлення вимоги про відшкодування та її обґрунтованості).

Суд апеляційної інстанції не встановив, що власник в особі повноважного органу виявив волю на відчуження спірної земельної ділянки у приватну власність. Вважав, що спірна земельна ділянка вибула з володіння власника поза його волею, бо розпорядження про вилучення з постійного користування ДП «Миколаївське лісове господарство» земель зі складу урочища «Жовтневе» Миколаївська ОДА не видавала, а Миколаївська міська рада повноважень на розпорядження спірною земельною ділянкою не мала. Апеляційний суд, задовольняючи вимогу про витребування цієї ділянки, не оцінив висновок Миколаївського обласного управління лісового та мисливського господарства від 27 березня 2008 року, висновок Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Миколаївській області, а також те, чи існують відносини та якого характеру між указаними організаціями і Миколаївською ОДА як розпорядником спірної земельної ділянки. Це є підставою для нового розгляду справи в апеляційному суді. Залежно від такої оцінки, враховуючи інші досліджені докази, він має визначити, чи вибула спірна земельна ділянка з володіння держави в особі належного органу поза її волею.

Вирішуючи питання про витребування земельної ділянки, суд має оцінювати наявність або відсутність добросовісності, насамперед, володільця цього майна. Добросовісність є однією із загальних засад цивільного законодавства (пункт б частини першої статті 3 ЦК України).

Суд апеляційної інстанції, задовольняючи вимогу про витребування спірної земельної ділянки, не оцінив поведінку кінцевої набувачки як недобросовісну, зокрема не встановив, що вона в силу об'єктивних, видимих природних властивостей спірної земельної ділянки, проявивши розумну обачність, могла та повинна були знати про те, що ця ділянка належить до земель лісгосподарського призначення, тобто не може бути призначеною для будівництва й обслуговування житлового будинку. Крім того, апеляційний суд не оцінив поведінку кінцевої набувачки і як добросовісну.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що для дотримання вимоги пропорційності витребування спірної земельної ділянки легітимній меті застосування такого обмеження права на мирне володіння майном під час нового розгляду справи апеляційний суд має, зокрема, звернути увагу на те, чи була або могла бути кінцева набувачка на момент придбання спірної земельної ділянки обізнаною з її фактичним місцезнаходженням, природними властивостями, доступною для ознайомлення документацією тощо.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 18 січня 2023 року у справі № 488/2807/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576>.

2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду

2.1. Господарська юрисдикція

ВП ВС уточнила власний правовий висновок щодо можливості нарахування процентів поза межами строку кредитування, визначивши, що в разі порушення виконання зобов'язання щодо повернення кредиту за період після прострочення виконання нараховуються не проценти за користування кредитом (стаття 1048 ЦК України), а проценти за порушення грошового зобов'язання (стаття 625 ЦК України) у розмірі, визначеному законом або договором.

Якщо умови кредитного договору передбачають можливість нарахування процентів поза межами строку кредитування, судам необхідно здійснити тлумачення умов відповідних договорів та дійти висновку, мали на увазі сторони встановлення нарахування процентів як міри відповідальності в певному розмірі за період після закінчення строку кредитування або після пред'явлення вимоги про дострокове погашення кредиту чи у відповідному розділі договору передбачили тільки проценти за правомірну поведінку позичальника (за «користування кредитом»). У разі сумніву слід застосовувати принцип *contra proferentem* (лат. «*verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem*», тобто «слова договору тлумачаться проти того, хто їх написав»)

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційні скарги АТ «Міжнародний резервний банк» (правонаступник АТ «Сбербанк») та АТ «Державний експортно-імпортний банк України» на постанову Північного апеляційного господарського суду від 04 листопада 2021 року за заявою ТОВ «Інтерхім-БТВ» до ПрАТ «Азовелектросталь» у справі про банкрутство, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

11 квітня 2017 року АТ «Сбербанк» звернулось до господарського суду в межах справи про банкрутство ПрАТ «Азовелектросталь» із заявою про визнання

грошових вимог до боржника на суму 3 213 642 017,92 грн. Вимоги кредитора ґрунтуються на положеннях декількох договорів про відкриття кредитної лінії та договорів поруки.

У пункті 1.4 кожного із зазначених кредитних договорів передбачено, що останнім днем кредитної лінії є 17 лютого 2016 року.

Пунктом 6.1 вказаних кредитних договорів визначено, що позичальник зобов'язується сплачувати банку за користування кредитом проценти в розмірі, передбаченому договором. Пунктом 6.2 кредитних договорів передбачено, що нарахування процентів починається з дня надання кредиту (включно). Нарухування процентів повністю і остаточно припиняється в день фактичного повернення кредиту в повному обсязі.

Із заяви та розрахунків АТ «Сбербанк» слідує, що відсотки за кредитними договорами нараховувалися із 17 лютого 2014 року до 13 березня 2017 року, тобто до моменту відкриття провадження у справі про банкрутство ПрАТ «Азовелектросталь».

Також АТ «Укресімбанк» звернулось до господарського суду в межах справи про банкрутство ПрАТ «Азовелектросталь» із заявою про визнання грошових вимог до боржника на суму 5 871 588 276,29 грн. Вимоги кредитора – АТ «Укресімбанк» ґрунтуються на положеннях кредитних договорів, згідно з підпунктом 3.2.3 пункту 3.2 статті 3 яких термін повернення кредиту настав.

Із заяви та розрахунків АТ «Укресімбанк» слідує, що відсотки за кредитними договорами нараховувалися з 01 липня 2014 року до 13 березня 2017 року, тобто до моменту відкриття провадження у справі про банкрутство ПрАТ «Азовелектросталь».

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції і прийняв нове рішення, яким зменшив розмір визнаних вимог АТ «Сбербанк» та АТ «Укресімбанк» в частині процентів за користування кредитними коштами, нарахованих поза межами строку кредитування, установивши, що строк дії кредитних договорів, на підставі яких банками були нараховані боржнику проценти за користування кредитними коштами, є таким, що закінчився до дня порушення провадження у цій справі про банкрутство, як і право ПрАТ «Азовелектросталь» законно користуватися позиченими коштами.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду наголошує, що проценти відповідно до статті 1048 ЦК України сплачуються не за сам лише факт отримання позичальником кредиту, а за «користування кредитом» (тобто за можливість позичальника за плату правомірно не сплачувати кредитору борг протягом певного часу).

Уклавши кредитний договір, сторони мають легітимні очікування щодо належного його виконання. Зокрема, позичальник розраховує, що протягом певного часу він може правомірно «користуватися кредитом», натомість кредитор розраховує, що він отримає плату (проценти за «користування кредитом») за надану позичальнику можливість не повертати всю суму кредиту одразу.

Разом з цим зі спливом строку кредитування чи пред'явленням кредитором вимоги про дострокове погашення кредиту кредит позичальнику не надається, позичальник не може правомірно не повертати кошти, а тому кредитор вправі вимагати повернення кредиту разом із процентами, нарахованими відповідно

до встановлених у договорі термінів погашення періодичних платежів на час спливу строку кредитування чи пред'явлення вимоги про дострокове погашення кредиту у межах цього строку. Тобто позичальник у цьому разі не отримує від кредитора відповідне благо на період після закінчення строку кредитування чи після пред'явлення кредитором вимоги про дострокове погашення кредиту, а тому й не повинен сплачувати за нього нові проценти відповідно до статті 1048 ЦК України.

Очікування кредитодавця, що позичальник повинен сплачувати проценти за «користування кредитом» поза межами строку, на який надається такий кредит (тобто поза межами існування для позичальника можливості правомірно не сплачувати кредитору борг), виходять за межі взаємних прав та обов'язків сторін, що виникають на підставі кредитного договору, а отже, такі очікування не можуть вважатись легітимними.

За таких обставин надання кредитодавцю можливості нарахування процентів відповідно до статті 1048 ЦК України поза межами строку кредитування чи після пред'явлення вимоги про дострокове погашення кредиту вочевидь порушить баланс інтересів сторін – на позичальника буде покладений обов'язок, який при цьому не кореспондує жодному праву кредитодавця.

Якщо позичальник прострочив виконання зобов'язання з повернення кредиту та сплати процентів за «користування кредитом», сплив строку кредитування чи пред'явлення вимоги про дострокове погашення кредиту не може бути підставою для невиконання такого зобов'язання. Зазначене також є підставою для відповідальності позичальника за порушення грошового зобов'язання.

Отже, у разі порушення позичальником зобов'язання з повернення кредиту настає відповідальність – обов'язок щодо сплати процентів відповідно до статті 625 ЦК України у розмірі, встановленому законом або договором.

У статті 627 ЦК України зазначено, що відповідно до статті 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Отже, ця стаття також не допускає свободу договору в частині порушення, зокрема, вимог ЦК України та інших актів цивільного законодавства.

Тому сторони не можуть з посиланням на принцип свободи договору домовитись про те, що їхні відносини будуть регулюватися певною нормою закону за їхнім вибором, а не тією нормою, яка регулює їхні відносини виходячи з правової природи останніх.

Зазначене не означає, що сторони не можуть домовитися про те, що в разі прострочення повернення кредиту позичальник сплачує кредитору проценти саме як міру відповідальності, зокрема в тому ж розмірі, в якому він сплачував проценти як плату за наданий кредит, або в іншому розмірі. Водночас така домовленість за правовою природою є домовленістю про сплату процентів річних у визначеному договором розмірі на підставі статті 625 ЦК України, і цей розмір може зменшити суд.

Тобто твердження скаржників про те, що проценти за «користування кредитом» нараховуються не лише в межах строку кредитування, а й після спливу такого строку, тобто до моменту повного фактичного повернення кредитних коштів, свідчать про помилкове розуміння скаржниками правової природи процентів, які сплачуються позичальником у випадку прострочення грошового зобов'язання. Проценти, які можуть бути нараховані поза межами строку кредитування (чи після вимоги про дострокове погашення кредиту), є мірою цивільно-правової відповідальності та сплачуються відповідно до положень статті 625 ЦК України.

Можливість нарахування процентів поза межами строку кредитування чи після пред'явлення вимоги про дострокове погашення кредиту та розмір таких процентів залежать від підстави їх нарахування згідно з частиною другою статті 625 ЦК України. У подібних спорах судам необхідно здійснити тлумачення умов відповідних договорів та дійти висновку, чи мали на увазі сторони встановити нарахування процентів як міри відповідальності у певному розмірі за період після закінчення строку кредитування або після пред'явлення вимоги про дострокове погашення кредиту, чи у відповідному розділі договору передбачили тільки проценти за правомірну поведінку позичальника (за «користування кредитом»). У разі сумніву слід застосовувати принцип *contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem*, тобто слова договору тлумачаться проти того, хто їх написав).

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що умови договорів, на яких АТ «МР Банк» (правонаступник АТ «Сбербанк») та АТ «Укрексімбанк» ґрунтують свої вимоги зі сплати процентів, розташовані в розділах договорів, які регулюють правомірну поведінку сторін («Проценти за користування кредитом» та «Кредит та проценти» відповідно).

При цьому вказані договори також містять окремі розділи, що регулюють відповідальність позичальника («Відповідальність сторін договору» та «Відповідальність позичальника» відповідно).

Окрім цього, як слідує з наданих АТ «МР Банк» розрахунків, проценти за період поза межами строку кредитування скаржник нараховує саме як проценти за «користування кредитом», а не як міру відповідальності на підставі статті 625 ЦК України.

З наданих АТ «Укрексімбанк» розрахунків слідує, що за період поза межами строку кредитування скаржник одночасно нараховує як проценти за «користування кредитом», так і три проценти річних на підставі статті 625 ЦК України.

Вказане вище унеможлиблює тлумачення нарахованих АТ «МР Банк» та АТ «Укрексімбанк» процентів за «користування кредитом» поза межами строку кредитування як міри відповідальності на підставі статті 625 ЦК України та, як наслідок – унеможлиблює визнання АТ «МР Банк» та АТ «Укрексімбанк» кредиторами боржника в частині заявлених процентів, нарахованих поза межами строку кредитування.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, зокрема, навів висновок Великої Палати Верховного Суду, викладений в пункті 123

постанови від 18 січня 2022 року у справі № 910/17048/17, про те, що з огляду на умови кредитного договору нарахування процентів за користування кредитом припиняється у день фактичного повернення кредиту незалежно від закінчення строку дії кредитних договорів.

З огляду на мотивувальну частину цієї постанови Велика Палата Верховного Суду уточнює вказаний вище висновок таким. У разі порушення виконання зобов'язання щодо повернення кредиту за період після прострочення виконання нараховуються не проценти за «користування кредитом» (стаття 1048 ЦК України), а проценти за порушення грошового зобов'язання (стаття 625 ЦК України) у розмірі, визначеному законом або договором.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 5 квітня 2023 року у справі № 910/4518/16 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110279633>.

ВП ВС відступила від правового висновку КАС ВС щодо наслідків оскарження покупцем невиконання або неналежного виконання продавцем обов'язку зі складення та реєстрації в ЄРПН податкової накладної, визначивши, що з 1 січня 2015 року покупець товарів / послуг не може включити ПДВ за відповідну операцію до складу податкового кредиту за відсутності зареєстрованої у ЄРПН продавцем податкової накладної, а звернення зі скаргою на продавця є лише підставою для проведення контролюючим органом документальної перевірки для з'ясування достовірності та повноти нарахування ним зобов'язань з податку.

ВП ВС відступила від правового висновку КГС ВС щодо юрисдикції спору за позовом платника податку про стягнення з державного бюджету збитків, завданих неправомірними діями податкового органу щодо зупинення реєстрації податкової накладної, визначивши, що вимога про стягнення коштів з державного бюджету з підстав порушення контролюючим органом прав платника податків може мати різну природу. В одних випадках вона є ефективним способом відновлення права платника (тобто є способом захисту в публічно-правових відносинах), наприклад права платника податків на отримання заборгованості з бюджетного відшкодування ПДВ. В інших випадках стягнення коштів з державного бюджету є результатом судового захисту позивача в деліктному зобов'язанні, коли порушене право вже не відновлюється та/або позивач одержує компенсацію наслідків порушення. Тому позовні вимоги платника податку про стягнення з державного бюджету збитків, завданих неправомірними діями податкового органу щодо зупинення реєстрації податкової накладної, що спричинило необхідність сплати ним на користь контрагента штрафних санкцій, підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Якщо перешкодою для вчинення продавцем дій, необхідних для реєстрації податкової накладної у ЄРПН, було незаконне рішення, дія чи бездіяльність контролюючого органу, то продавець може реалізовувати своє право оскаржити рішення, дії (бездіяльність) контролюючого органу (посадових осіб) (підпункт 17.1.7 пункту 17.1 статті 17 ПК України), тобто усунути порушення закону з боку контролюючого

органу, або вимагати відшкодування шкоди, спричиненої таким порушенням, якщо негативні наслідки порушення для нього вже настали. Оскарження рішення, дії або бездіяльності контролюючого органу як таке, що спрямоване на відновлення суб'єктивного права чи законного інтересу, і вимога про відшкодування шкоди, завданої втратою цього права чи інтересу, є зверненням до конкуруючих способів захисту, одночасно надати які суд не може

Велика Палата Верховного суду розглянула касаційну скаргу ГУ ДПС у Черкаській області як відокремленого підрозділу Державної податкової служби України на рішення Господарського суду Черкаської області від 07 грудня 2021 року та постанову Північного апеляційного господарського суду від 25 травня 2022 року у справі за позовом ТОВ «Виробниче підприємство «Імпульс Плюс» (далі – ВП «Імпульс Плюс», Позивач, Продавець) до ГУ ДПС та ГУ ДКСУ у Черкаській області (далі – Казначейство) про стягнення 1 236 916,80 грн, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

15 липня 2020 року ВП «Імпульс Плюс» (Продавець) і ТОВ «Комбінат хлібопродуктів «Тальне» (далі – КХ «Тальне», Покупець) уклали Договір, за умовами якого продавець зобов'язався протягом 10 днів з моменту підписання Договору поставити та передати у власність, а Покупець прийняти та оплатити 1000 тонн пшениці м'якої 3-го класу, урожаю 2020 року власного виробництва за ціною 5 890,08 грн з ПДВ за одну тонну.

У пунктах 7.4 та 7.5 Договору сторони передбачили, що в момент виникнення податкових зобов'язань з ПДВ в розумінні ПК України продавець протягом строку, передбаченого законодавством, з моменту настання такої події зобов'язаний скласти та зареєструвати таку податкову накладну в ЄРПН незалежно від розмірів ПДВ за такою податковою накладною.

21 липня 2020 року сторони Договору уклали додаткову угоду № 1, якою, зокрема, доповнили Договір пунктом 7.3.1 такого змісту: «При порушенні постачальником термінів реєстрації належним чином оформленої податкової накладної, включаючи зупинення її реєстрації в ЄРПН, незалежно від причин, порушенні інших вимог податкового законодавства, що пов'язано із цим договором, постачальник зобов'язаний сплатити неустойку (штраф) у розмірі 21 % від суми поставки та відшкодувати покупцю збитки, понесені останнім у зв'язку з порушенням постачальником своїх гарантій (у тому числі штрафні санкції згідно з податковим законодавством).

22 липня 2020 року у зв'язку з поставкою вказаного вище товару ВП «Імпульс Плюс» склало Податкову накладну і подало її до ДПС для реєстрації в ЄРПН, а КХ «Тальне» платіжними дорученнями повністю оплатив ВП «Імпульс Плюс» вартість поставленої ним за Договором пшениці на суму 5 890 080,00 грн.

30 липня 2020 року комісія з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку корегування в Єдиному реєстрі податкових накладних ГУ ДПС прийняла рішення про відмову ВП «Імпульс Плюс» у реєстрації Податкової

накладної в ЄРПН через надання ним недостатньої кількості документів на підтвердження походження реалізованого товару.

КХ «Тальне» звернувся до ВП «Імпульс Плюс» із претензією, у якій просив сплатити передбачену пунктом 7.3.1 Договору неустойку (штраф) у розмірі 21 % від суми поставки. ВП «Імпульс Плюс» сплатило КХ «Тальне» 1 236 916,80 грн за претензією.

Рішенням адміністративного суду визнано протиправним та скасовано рішення Комісії і зобов'язано ДПС зареєструвати Податкову накладну в ЄРПН датою її фактичного подання на реєстрацію, а саме 22 липня 2020 року.

Задовольняючи повністю позовні вимоги ВП «Імпульс Плюс», суди попередніх інстанцій виходили, зокрема, з того, що сплата ВП «Імпульс Плюс» на користь КХ «Тальне» неустойки (штрафу) є об'єктивним зменшенням майнових благ Продавця, тобто є його збитками, а причинний зв'язок між діями податкового органу і цими збитками полягає в тому, що порушення Продавцем зобов'язання перед Покупцем за Договором щодо своєчасної реєстрації Податкової накладної було об'єктивним наслідком поведінки ГУ ДПС, яке протиправно зупинило реєстрацію у ЄРПН зазначеної Податкової накладної.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне викласти послідовність змін у регулюванні відносин, які виникають у випадку відмови продавця товарів / послуг надати покупцю податкову накладну або в разі порушення ним порядку її заповнення та/або порядку реєстрації в ЄРПН, за редакціями ПК України, які діяли до 31 грудня 2014 року (далі – Редакція до 2015 року), з 01 січня 2015 року (далі – Редакція з 2015 року) та редакції, яка діяла на час виникнення правовідносин.

Пункт 201.10 статті 201 ПК України в Редакції до 2015 року передбачав, що у разі відмови продавця товарів / послуг надати податкову накладну або в разі порушення ним порядку її заповнення та/або порядку реєстрації в Єдиному реєстрі покупець таких товарів / послуг має право додати до податкової декларації за звітний податковий період заяву із скаргою на такого постачальника, яка є підставою для включення сум податку до складу податкового кредиту <...>.

Законом України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» з абзацу шістнадцятого (згідно з нумерацією абзаців пункту 201.10 статті 201 ПК України станом на дату внесення відповідних змін) з указаної норми було виключено слова «яка є підставою для включення сум податку до складу податкового кредиту».

У подальшому описаний вище порядок та наслідки оскарження були змінені та на час виникнення спірних правовідносин у цій справі регулювалися абзацами двадцять п'ятим та двадцять шостим пункту 201.10 статті 201 ПК України, відповідно до яких у разі допущення продавцем товарів / послуг помилок при зазначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної, передбачених пунктом 201.1 статті 201 цього Кодексу, та/або порушення продавцем / покупцем граничних термінів реєстрації в ЄРПН (крім податкових накладних / розрахунків коригування, реєстрація

яких зупинена згідно з пунктом 201.16 цієї статті) податкової накладної та/або розрахунку коригування покупець / продавець таких товарів / послуг має право додати до податкової декларації за звітний податковий період заяву зі скаргою на такого продавця / покупця <...>.

Підсумовуючи наведене, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що з 1 січня 2015 року покупець товарів / послуг не може включити ПДВ за відповідну операцію до складу податкового кредиту за відсутності зареєстрованої у ЄРПН продавцем податкової накладної (крім випадків, встановлених податковим законодавством, коли підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту без отримання податкової накладної, є інші документи (див. пункт 201.11 статті 201 ПК України)), а звернення з передбаченою пунктом 201.10 статті 201 ПК України скаргою на продавця є лише підставою для проведення контролюючим органом документальної перевірки для з'ясування достовірності та повноти нарахування ним зобов'язань з податку. Можливість подання платником податку скарги на продавця / покупця передбачена саме з метою зобов'язання останнього контролюючим органом до вчинення дій із коректного відображення у ЄРПН складених податкових накладних за результатами проведеної перевірки. При цьому обов'язок проведення вказаної вище документальної перевірки продавця виникає у контролюючого органу в силу закону – пункту 201.10 статті 201 ПК України, однак цей обов'язок не перед покупцем і йому не кореспондує право покупця вимагати проведення перевірки.

Цими висновками Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків КАС ВС, зроблених у постанові від 14 липня 2022 року у справі № 420/14397/21, спірні правовідносини у якій стосувались включення до податкового кредиту сум ПДВ за податковою накладною від 11 серпня 2015 року, де КАС ВС дійшов висновку, зокрема, <...> про те, що звернення платника податку – покупця товарів / послуг із відповідною заявою є підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту, без отримання податкової накладної, зареєстрованої в ЄРПН.

Також Велика Палата доходить висновку, що збільшення податкового кредиту є майновим інтересом покупця товарів / послуг, який з 1 січня 2015 року за загальним правилом реалізовується після виконання продавцем в публічно-правових відносинах з державою обов'язку скласти та зареєструвати в ЄРПН податкову накладну, адже із цим пов'язується виникнення у покупця права на віднесення відповідних сум ПДВ до податкового кредиту.

Водночас покупець не є стороною публічно-правових відносин між продавцем і контролюючим органом щодо реєстрації податкових накладних. До моменту виникнення права на включення суми ПДВ за операцію з придбання товарів / послуг до складу податкового кредиту взаємодія держави і покупця зводиться лише до можливості покупця подати на продавця скаргу, що в силу пункту 201.10 статті 201 ПК України зумовлює лише обов'язок контролюючого органу провести документальну перевірку продавця, спонукати виконати який покупець не може.

Оскільки саме від продавця, який має визначений законом обов'язок вчинити дії, необхідні для реєстрації податкової накладної в ЄРПН (а також може у необхідних випадках ефективно оскаржити рішення, дії чи бездіяльність контролюючого органу, які перешкодили виконати цей обов'язок), залежить реалізація покупцем означеного вище майнового інтересу, пов'язаного з одержанням права на податковий кредит з ПДВ за наслідками господарської операції, він (продавець) залишається відповідальним перед своїм контрагентом у господарській операції за наслідки невчинення цих дій.

Якщо перешкодою для вчинення продавцем дій, необхідних для реєстрації податкової накладної у ЄРПН, було незаконне рішення, дія чи бездіяльність контролюючого органу, то держава може бути притягнута до відповідальності перед постачальником за спричинену цим шкоду, зокрема, в результаті притягнення продавця до відповідальності його контрагентом.

Щодо способів захисту Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що як «ефективний» слід розуміти такий засіб, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Тобто ефективний засіб повинен забезпечити відновлення порушеного права, а у разі неможливості такого відновлення - гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. За змістом ефективний засіб захисту повинен відповідати природі порушеного права, характеру допущеного порушення та наслідкам, які спричинило порушення права особи.

Оскаржуючи рішення, дії або бездіяльність контролюючого органу, які перешкодили платнику податку здійснити реєстрацію податкової накладної у ЄРПН, платник податків намагається відновити порушене право. Натомість, звертаючись із позовом про відшкодування шкоди, завданої протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю контролюючого органу, платник податків, як у цій справі, намагається вже не відновити порушене право, а одержати компенсацію спричинених цим порушенням наслідків.

ГУ ДПС у касаційній скарзі посилається також на висновки, зроблені у постанові від 16 вересня 2020 року у справі № 916/978/19, у якій, переглядаючи постанову суду апеляційної інстанції в частині закриття провадження щодо вимог покупця до податкових органів про стягнення збитків, спричинених неможливістю включити суму ПДВ до складу податкового кредиту через відмову в реєстрації податкової накладної, КГС ВС погодився з висновками апеляційного суду про те, що у спірних правовідносинах податковий орган здійснює публічно-владні управлінські функції, а вимога про стягнення збитків за своєю суттю є вимогою вирішити публічно-правовий спір, який належить до юрисдикції адміністративних судів. При цьому КГС ВС вважав, що аналогічна правова позиція відображена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 березня 2020 року у справі № 922/506/19, яку апеляційний суд правильно врахував, закриваючи провадження у справі в частині вимог покупця до органів державної влади. Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне від цих висновків відступити.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що вимога про стягнення коштів з державного бюджету з підстав порушення контролюючим органом прав платника податків може мати різну природу. В одних випадках вона є ефективним способом відновлення права платника (тобто є способом захисту в публічно-правових відносинах), як наприклад, зазначено у висновку Великої Палати, викладеному в пунктах 71 та 74 постанови від 19 січня 2023 року у справі № 140/1770/19, де йшлося про такий спосіб захисту права платника податків на отримання заборгованості з бюджетного відшкодування ПДВ. В інших випадках стягнення коштів з державного бюджету є результатом судового захисту позивача в деліктному зобов'язанні, коли порушене право вже не відновлюється та/або позивач одержує компенсацію наслідків порушення (як і в цій справі, де не йдеться про відновлення таким способом права позивача на отримання коштів з бюджету, оскільки він не має права на отримання цих коштів у межах податкових відносин в умовах, якби контролюючий орган не вчинив порушення).

З огляду на наведене Велика Палата Верховного Суду відхиляє доводи Скаржника про те, що заявлена у справі вимога про стягнення збитків за своєю суттю є вимогою вирішити публічно-правовий спір щодо зобов'язання ГУ ДПС вчинити дії з реєстрації Податкової накладної, та з урахуванням суб'єктного складу сторін вважає, що спір у цій справі має вирішуватися за правилами господарського судочинства.

Необхідною підставою для притягнення органу державної влади до відповідальності у вигляді стягнення шкоди є наявність трьох умов: неправомірні дії цього органу, наявність шкоди та причинний зв'язок між неправомірними діями і заподіяною шкодою, і довести наявність цих умов має позивач, який звернувся з позовом про стягнення шкоди на підставі статті 1173 ЦК України.

Причинно-наслідковий зв'язок як умова відповідальності держави за наслідки неправомірних рішень, дій чи бездіяльності контролюючого органу простежується в розмірі дійсних втрат, пов'язаних з утратою майнового інтересу покупця на отримання права на податковий кредит з ПДВ. Натомість установлення сторонами господарського договору обсягу відповідальності, який перевищує ці втрати, залежить від їх волі, а притягнення продавця до відповідальності в обсязі, що перевищує дійсні втрати, не перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю контролюючого органу.

Саме лише зазначення у підпункті 114.3.2 пункту 114.3 статті 114 ПК України, що штрафні санкції, сплачені контрагентам платника податку, можуть включатись до складу шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю контролюючих органів, їх посадових (службових) осіб, не означає, що сплата контрагенту штрафних санкцій у будь-якому розмірі становить достатню причину для визнання того, що вони знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку з такими протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю контролюючих органів з огляду на викладені вище висновки.

Отже, у цій справі, зіштовхнувшись із протиправною перешкодою з боку контролюючого органу для виконання Продавцем необхідних дій, від яких залежало виникнення у Покупця права на податковий кредит з ПДВ, Продавець міг реалізовувати своє право оскаржити рішення, дії (бездіяльність) контролюючого органу (посадових осіб) (підпункт 17.1.7 пункту 17.1 статті 17 ПК України), тобто усунути порушення закону з боку контролюючого органу, або вимагати відшкодування шкоди, спричиненої таким порушенням, якщо негативні наслідки порушення для нього вже настали.

Однак суди попередніх інстанцій наведеного не врахували і помилково дійшли висновку про існування підстав для задоволення позову.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що суди попередніх інстанцій не врахували, що ВП «Імпульс Плюс» реалізувало своє право як платника податків у податкових відносинах і вчинило дії, спрямовані на відновлення майнового інтересу контрагента на одержання права на податковий кредит, а саме звернулось до адміністративного суду з позовом, за результатами вирішення якої ГУ ДПС зареєструвало у ЄРПН Податкову накладну датою її подання на реєстрацію, а саме 22 липня 2020 року. Виконання судового рішення в зазначеній справі мало наслідком реалізацію майнового інтересу КХ «Тальне» на виникнення прав на податковий кредит, оскільки відповідно до абзацу другого пункту 201.10 статті 201 ПК України податкова накладна, складена та зареєстрована в ЄРПН платником податку, який здійснює операції з постачання товарів / послуг, є для покупця таких товарів / послуг підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту.

У зв'язку із цим немає підстав для висновку про існування причинно-наслідкового зв'язку між витратами, яких зазнав Позивач, сплативши штраф у розмірі 21 % від суми поставки за Договором, і протиправним рішенням контролюючого органу, адже Позивач домігся усунення наслідків цього рішення. Про те, що сплата на користь КХ «Тальне» штрафу пов'язана з відшкодуванням інших втрат, зокрема від знецінення коштів, чи необхідних витрат, які знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку з неправомірними рішенням, дією або бездіяльністю контролюючого органу у цій справі, Позивач не стверджував і відповідних доказів суду не подавав.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 1 березня 2023 року у справі № 925/556/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109491932>.

Укладення директором товариства договорів без попереднього погодження загальними зборами цього товариства може порушувати права та інтереси цього товариства, а не корпоративні права учасників.

Звернення учасників товариства з позовом в інтересах самого товариства допускається за виняткових обставин, наприклад відкриття ліквідаційної процедури та визнання боржника банкрутом, наслідком чого є припинення повноважень органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його

майном, а також припинення повноваження власника (органу, уповноваженого управляти майном) майна банкрута, або запровадження тимчасової адміністрації чи оголошення про ліквідацію банку, в результаті чого припиняються всі повноваження органів управління банку (загальних зборів, наглядової ради і правління) та органів контролю (внутрішнього аудиту).

Законом не передбачено повноваження єдиного учасника товариства або учасника з вирішальним контролем (тобто учасника, який володіє часткою у статутному капіталі товариства, яка дає змогу без врахування волі інших учасників ухвалювати рішення з питань діяльності товариства) звертатися з похідним позовом з будь-яким предметом від імені товариства на захист його прав (крім випадків, передбачених частинами першою, другою статті 54 ГПК України). Такий учасник здатен забезпечити призначення виконавчого органу, який сумлінно здійснюватиме свої повноваження, зокрема звертатиметься від імені товариства з позовами, які є необхідними для захисту прав товариства

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційні скарги Компанії з обмеженою відповідальністю «Компанія «Садіра» (далі – КОВ «Садіра») та ТОВ «АЛЬФА-АРКАДІЯ» на постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 04 жовтня 2021 року, постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 06 грудня 2021 року та рішення Господарського суду Одеської області від 16 червня 2021 року за позовом КОВ «Компанія «Садіра» до ТОВ «АЛЬФА-АРКАДІЯ», ОСОБА_1 про визнання договорів недійсними, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

20 лютого 2013 року між ТОВ «Альфа-Аркадія» в особі директора ОСОБА_2 як продавцем та ОСОБА_1 як покупцем були укладені чотири договори купівлі-продажу нерухомого майна, на підставі яких право власності на об'єкти нерухомого майна було передане ОСОБА_1.

Згідно зі статутом ТОВ «Альфа-Аркадія» у редакції, чинній станом на момент укладення зазначених договорів, єдиним учасником цього Товариства є КОВ «Компанія «Садіра» з часткою у статутному капіталі Товариства 100 %.

Відповідно до підпункту 7.3.6 пункту 7.3 Статуту до виключної компетенції загальних зборів Товариства належить, зокрема, попереднє затвердження правочинів, що укладаються від імені Товариства, щодо купівлі-продажу чи відчуження будь-яким іншим чином нерухомості та/або земельних ділянок та/або інших основних засобів, <...>.

Згідно з пунктом 7.11 Статуту ні директор, ні інші посадові особи Товариства, ні головний бухгалтер не мають права укладати та підписувати від імені Товариства правочини, для укладання яких необхідне попереднє погодження або рішення загальних зборів учасників, або документи, направлені на їх виконання, без попереднього погодження чи отримання відповідних рішень, виданих у зв'язку з такими правочинами зборами учасників.

У матеріалах справи наявна заява ОСОБА_5 від 18 листопада 2015 року, в якій вона повідомила, що, перебуваючи на посаді директора КОВ «Компанія «Садіра», не підписувала рішення (протокол) про надання згоди на відчуження ТОВ «Альфа-Аркадія» будь-яких об'єктів нерухомого майна, включаючи (але не обмежуючись) спірні у цій справі об'єкти, а також, ніколи не надавала жодних інструкцій щодо відчуження директором ТОВ «Альфа-Аркадія» ОСОБА_2 жодних активів та матеріальних цінностей, що на праві власності належать ТОВ «Альфа-Аркадія».

На думку КОВ «Компанія «Садіра», спірні договори купівлі-продажу були укладені з перевищенням повноважень директора Товариства та за відсутності згоди позивача як єдиного учасника ТОВ «Альфа-Аркадія».

Справа розглядалася неодноразово. Суди попередніх інстанцій, відмовляючи в задоволенні позову, дійшли висновку, що учасник (акціонер) товариства не може звертатися до суду в інтересах господарського товариства з позовом про визнання недійсним договору, укладеного товариством, оскільки договори, укладені посадовою особою товариства без передбаченої статутом згоди загальних зборів учасників товариства, не порушують прав та інтересів учасників такого товариства.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду неодноразово формулювала правові висновки щодо можливості учасника товариства від свого імені звертатися до суду з позовами з підстави вчинення товариством правочинів або інших дій чи бездіяльності. Ці висновки полягають у такому.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 08 жовтня 2019 року у справі № 916/2084/17 зазначила, що повноваження органу управління товариства (на надання зазначеної згоди), який діє від імені товариства, не можна ототожнювати з корпоративними правами його учасників, які за загальним правилом діяти від імені товариства не мають права.

Укладення виконавчим органом товариства договору з іншою особою без передбаченої статутом згоди вищого органу цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства у його відносинах з іншою особою – стороною договору, а не корпоративних прав його учасника.

Отже, належним позивачем у подібних справах є юридична особа, права якої порушено, а не її учасник.

Сучасний підхід до використання теорії «проникнення за корпоративну завісу» сформувався в ЄСПЛ починаючи з рішення 1995 року у справі *Agrotexim and Others v. Greece*. Застосовуючи зазначений підхід, ЄСПЛ відтворив правову позицію Міжнародного суду ООН, що була висловлена ним у рішенні у справі *Barcelona Traction, Light and Power Company Limited* від 05.02.1970, у пункті 56 якого відзначено, що незалежність юридичної особи не можна вважати абсолютною. У цьому контексті «проникнення за корпоративну завісу» або «ігнорування статусу юридичної особи» визнається адекватним та справедливим у певних обставинах або для досягнення певної мети.

Ця теза була відображена, розвинена та конкретизована на рівні практики ЄСПЛ, згідно з якою допускається проникнення за «корпоративну завісу» та звернення учасників товариства з позовом в інтересах самого товариства, але за виняткових обставин.

Якщо екстраполювати наведені висновки ЄСПЛ на національне законодавство, то Велика Палата Верховного Суду вважає, що такими винятковими обставинами можуть бути, наприклад, відкриття ліквідаційної процедури та визнання боржника банкрутом, наслідком чого є припинення повноважень органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном, а також припинення повноваження власника (органу, уповноваженого управляти майном) майна банкрута, або запровадження тимчасової адміністрації чи оголошення про ліквідацію банку, в результаті чого припиняються всі повноваження органів управління банку (загальних зборів, наглядової ради і правління) та органів контролю (внутрішнього аудиту).

Суди попередніх інстанцій в цій справі не встановили, що відносно ТОВ «Альфа-Аркадія» була відкрита ліквідаційна процедура та його було визнано банкрутом, а ліквідатор неналежним чином вчиняє дії на захист прав банкрута.

Отже, укладення директором ТОВ «Альфа-Аркадія» оспорюваних договорів без попереднього погодження загальними зборами цього Товариства може порушувати права та інтереси цього Товариства, а не корпоративні права КОВ «Компанія «Садіра».

Ураховуючи відсутність порушення спірними договорами прав та інтересів позивача, що є самостійною підставою для відмови в позові, Велика Палата Верховного Суду не надає оцінки законності спірних договорів, оскільки вона може надаватися в іншій справі за позовом належного позивача за застосуванням належного способу захисту.

КОВ «Компанія «Садіра» зазначає, що вона звернулася з позовом не тільки на захист власних інтересів, а й на захист прав ТОВ «Альфа-Аркадія», зокрема з огляду на об'єктивну неможливість самостійного захисту своїх прав ТОВ «Альфа-Аркадія». За твердженнями КОВ «Компанія «Садіра», зміна директора ТОВ «Альфа-Аркадія» з урахуванням країни реєстрації позивача (Республіка Кіпр), на думку позивача, було об'єктивно тривалим та складним процесом. При цьому в жовтні 2015 року (час подачі позову) до спливу позовної давності для оскарження оспорюваних правочинів залишалось усього 4 місяці (оспорювані договори укладено у лютому 2013 року, тобто позовна давність спливала у лютому 2016 року).

Тому, на думку КОВ «Компанія «Садіра», подання позову саме ним як єдиним учасником ТОВ «Альфа-Аркадія» було єдиним способом захисту як прав та інтересів позивача, так і прав ТОВ «Альфа-Аркадія».

Із цього приводу Велика Палата Верховного Суду зазначає, що набуття права власності на майно та володіння ним, зокрема часткою у статутному капіталі товариства, здійснюється особою на власний ризик. Особа, яка діє розумно, набуваючи частку у статутному капіталі товариства, заснованого за правом іншої країни, має подбати про засоби належної та ефективної участі у вищому органі товариства, особливо якщо особа є єдиним учасником товариства.

Водночас, як установили суди попередніх інстанцій, позивач набув стовідсоткову частку у статутному капіталі ТОВ «Альфа-Аркадія» ще 15 червня 2007 року. При цьому позивач станом на жовтень 2015 року так і не подбав про належну роботу вищого органу товариства. Такі дії (бездіяльність) позивача жодним чином не можуть бути підставою ані для наділення його повноваженнями представляти товариство в судовому процесі, зокрема звертатися з позовом від імені товариства, ані для наділення його правом звертатися з позовом на захист інтересів товариства від власного імені.

Позовні вимоги у цій справі спрямовані на визнання спірних договорів недійсними та відновлення державної реєстрації права власності на нерухоме майно за ТОВ «Альфа-Аркадія» шляхом вилучення з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно записів про право власності ОСОБА_1.

Згідно із частиною першою статті 46 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» значний правочин, правочин із заінтересованістю, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

Водночас недійсним може бути визнаний лише укладений правочин. Договір, який не укладено, не може бути визнаний недійсним; наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено; при цьому такий спосіб захисту, як визнання правочину неукладеним, не є способом захисту прав та інтересів, установленим законом.

Позовні вимоги про вилучення з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно записів про право власності ОСОБА_1 також не відповідають належному способу захисту прав ТОВ «Альфа-Аркадія».

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду також стверджує, що звернення учасника господарського товариства до суду з позовом про визнання недійсним вчиненого товариством правочину та надання судом такому учаснику судового захисту є можливим, зокрема, якщо учасник господарського товариства доведе існування у нього перешкод у зміні виконавчого органу товариства (рейдерське захоплення активів чи документів товариства, протидія інших учасників та посадових осіб товариства) та ризиків неможливості ефективно захистити права у випадку затримки з поданням позову (ризик подальшого відчуження чи обтяження майна, вплив позовної давності тощо).

Водночас Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що відповідно до практики ЄСПЛ якщо встановлено, що компанія не може звернутися до конвенційних установ через органи, утворені згідно з її статутом, або у випадку ліквідації – через її ліквідаторів, то звернення учасника (акціонера) компанії до суду розглядається як звернення самої компанії, а не як звернення такого учасника (акціонера) від власного імені.

Велика Палата Верховного Суду також звертає увагу, що якщо на виконання спірного правочину товариством сплачені кошти або передане інше майно, то задоволення позовної вимоги про визнання оспорюваного правочину недійсним не приводить до ефективного захисту права, бо таке задоволення саме по собі не є підставою для повернення коштів або іншого майна. У таких випадках позовна вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним може бути ефективним способом захисту, лише якщо вона поєднується з позовною вимогою про стягнення коштів на користь товариства або про витребування майна з володіння відповідача (зокрема, на підставі частини першої статті 216, статті 387, частин першої, третьої статті 1212 Цивільного кодексу України).

За твердженнями Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, звернення учасника господарського товариства до суду з позовом про відновлення становища товариства, яке існувало до порушення, можливе, якщо, зокрема, з позовом звертається єдиний учасник господарського товариства або учасник з вирішальним контролем, тобто учасник, який володіє часткою у статутному капіталі товариства, яка дозволяє без врахування волі інших учасників ухвалювати рішення з питань діяльності товариства (має можливість одноосібно формувати волю господарського товариства на вчинення значних правочинів, правочинів із заінтересованістю, інших правочинів, щодо яких статут вимагає отримання згоди загальних зборів). Цей висновок обґрунтовується тим, що у таких випадках воля (інтереси) єдиного або мажоритарного учасника господарського товариства та воля самого господарського товариства по суті збігаються.

Так, єдиний учасник товариства може діяти всупереч інтересам товариства, наприклад, шляхом виводу активів товариства без належної компенсації з метою власного збагачення без сплати податків або за відсутності прибутку товариства, за рахунок якого він міг би отримати дивіденди, створюючи умови для банкрутства і несплати коштів кредиторам товариства. Крім того, особа може бути мажоритарним або єдиним учасником двох або більше товариств, які знаходяться між собою у певних правовідносинах та мають різні чи навіть протилежні інтереси. Тому інтереси товариства та інтереси єдиного чи мажоритарного учасника не можна ототожнювати, а товариство та такий учасник можуть позиватись один до одного до суду.

Також Велика Палата Верховного Суду нагадує, що чітке відмежування особистості компанії від особистості учасника, в тому числі мажоритарного, є загальноновизнаним.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вважає, що звернення учасника господарського товариства до суду з позовом про відновлення становища товариства, яке існувало до порушення, можливе, якщо, зокрема, учасник господарського товариства доведе, що мав місце правочин, вчинений з метою завдання шкоди товариству та самому учаснику (виведення майна з товариства без справедливої компенсації, позбавлення його ліквідних активів, ринкових

можливостей, погіршення його майнового чи фінансового стану, безпідставне взяття на себе зобов'язань чи іншого майнового тягаря).

Велика Палата Верховного Суду зазначає, що необхідно розмежовувати звернення учасника до суду від свого імені і звернення від імені товариства.

Оскільки товариство та його учасники є різними суб'єктами права, кожний з яких має власне відокремлене майно, то виведення майна з товариства без справедливої компенсації, позбавлення його ліквідних активів, ринкових можливостей, погіршення його майнового чи фінансового стану, безпідставне взяття на себе зобов'язань чи іншого майнового тягаря спричиняє негативні наслідки саме для товариства, а не для його учасників.

Водночас Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що майновий стан товариства не є байдужим для його учасників. Так, від такого стану може залежати як вартість частки учасника товариства, так і можливість прийняття товариством рішення про виплату учасникам дивідендів у тому чи іншому розмірі. Таким чином, хоча порушення прав товариства не є порушенням прав чи прямого (безпосереднього) інтересу учасника, але учасник може мати похідний інтерес у захисті прав товариства.

Похідний інтерес задовольняється через різні правові інститути. Зокрема, до них належить інститут так званого похідного позову. Відповідно до частини першої статті 54 Господарського процесуального кодексу України власник (власники), учасник (учасники), акціонер (акціонери) юридичної особи, якому (яким) сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства (голосуючих акцій) або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків, може (можуть) подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою.

Відповідно до частин другої, третьої статті 54 Господарського процесуального кодексу України у разі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (власників), учасника (учасників), акціонера (акціонерів), який (які) подав (подали) позов.

Отже, за похідним позовом учасник, член, акціонер набуває статусу процесуального представника юридичної особи, якій завдано збитків, але не має власного права на позов (у матеріальному значенні) до порушника. Як уже раніше зазначалося, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ акціонер (учасник) юридичної особи, навіть мажоритарний, не може розглядатись як належний заявник, якщо йдеться про порушення прав юридичної особи. Такі висновки сформульовані у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 вересня 2021 року у справі № 761/45721/16-ц (провадження № 14-122цс20, пункти 73-76).

Законом не передбачено повноваження єдиного учасника товариства або учасника з вирішальним контролем (тобто учасника, який володіє часткою у статутному капіталі товариства, яка дозволяє без врахування волі інших учасників ухвалювати рішення з питань діяльності товариства) звертатися з похідним позовом з будь-яким предметом від імені товариства на захист його прав (крім випадків, передбачених частинами першою, другою статті 54 Господарського

процесуального кодексу України). Велика Палата Верховного Суду не вбачає прогалини у цьому регулюванні, оскільки такий учасник здатен забезпечити призначення виконавчого органу, який сумлінно здійснюватиме свої повноваження, зокрема звертатиметься від імені товариства з позовами, які є необхідними для захисту прав товариства.

Ураховуючи наведені вище висновки щодо застосування норм матеріального права, Велика Палата Верховного Суду вважає, що касаційні скарги КОВ «Компанія «Садіра» і ТОВ «Альфа-Аркадія» слід залишити без задоволення.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 1 березня 2023 року у справі № 522/22473/15-ц можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110231822>.

Право власності на рухоме майно переходить до набувача відповідно до умов укладеного договору про відчуження такого майна. Якщо договором не передбачено особливостей переходу права власності на транспортний засіб у конкретному випадку шляхом вчинення певних дій, воно переходить з моменту передання такого транспортного засобу.

Якщо договором визначено здійснення державної реєстрації однією з умов для переходу права власності, то її недодержання не підтверджує перехід права власності до набувача рухомого майна

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ПАТ АБ «Укргазбанк» на постанову Північного апеляційного господарського суду від 06 липня 2022 року та рішення Господарського суду Київської області від 15 вересня 2021 року у справі за позовом ТОВ «Граніт мобіл переробка плюс» до ТОВ «Плисецький гранітний кар'єр» та ПАТ АБ «Укргазбанк», за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідачів – приватного виконавця виконавчого округу Київської області, про визнання права власності та зняття арешту, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

25 вересня 2019 року постановою приватного виконавця у межах зведеного виконавчого провадження про стягнення боргу з ТОВ «Плисецький гранітний кар'єр» (надалі – відповідач 1) на користь АБ «Укргазбанк» (надалі – відповідач 2) накладено арешт, зокрема, на спірні екскаватори; 30 вересня 2019 року зазначене майно описане та арештоване, а 31 січня 2020 року відбулися електронні торги, які зупинені у цій справі ухвалою Господарського суду Київської області від 22 травня 2020 року в порядку забезпечення позовних вимог.

Водночас відповідач 1 та позивач 01 серпня 2016 року уклали договір купівлі-продажу технологічних транспортних засобів.

26, 27, 28 серпня 2016 року відповідно до платіжних доручень за цим договором позивач заплатив відповідачу 1 за спірне майно 300 000 гривень, а 31 серпня

2016 року між ними складено акт передачі технологічних транспортних засобів за договором купівлі-продажу.

Відповідно до пункту 3.5 цього договору «Право власності на Екскатор переходить від Продавця до Покупця після передачі Екскатора і його перереєстрації в органах Держгірпромнагляду».

23 червня 2021 року позивачем надано письмові пояснення, до яких долучено додаткову угоду від 18 червня 2021 року до договору купівлі-продажу технологічних транспортних засобів від 01 серпня 2016 року, згідно з пунктом 1 якої: «Сторони домовилися внести зміни до пункту 3.5 договору та викласти його у наступній редакції: «Право власності на Екскатор переходить від Продавця до Покупця з моменту передачі Екскатора Покупцю». Згідно з пунктом 3 угоди: «Додаткова угода набирає чинності з моменту її підписання уповноваженими представниками Сторін та діє протягом дії Договору».

Позивач зауважив, що накладення у зведеному виконавчому провадженні, яке здійснюється щодо відповідача 1, арешту на спірні екскаватори та проведення торгів з їх реалізації на погашення заборгованості відповідача 1 перед відповідачем 2 порушує права позивача як власника цього майна.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом (частина перша статті 334 ЦК України). На відміну від нерухомого майна, ЦК України не передбачено переходу права власності на рухоме майно за наслідком державної реєстрації переходу права на підставі правочину, навіть якщо реєстрація рухомого майна є обов'язковою виходячи з нормативного регулювання (частина четверта статті 334 ЦК України).

Відповідно до статті 34 Закону України від 30 червня 1993 року № 3353-XII «Про дорожній рух» (далі – Закон № 3353-XII) державна реєстрація транспортного засобу полягає у здійсненні комплексу заходів, пов'язаних із перевіркою документів, які є підставою для здійснення реєстрації, звіркою і, за необхідності, дослідженням ідентифікаційних номерів складових частин та оглядом транспортного засобу, оформленням і видачею реєстраційних документів та номерних знаків.

Отже, правове регулювання відносин, пов'язаних з купівлею-продажем транспортних засобів, здійснюється на підставі загальних положень ЦК України про перехід права власності за договором, спеціальних правил, закріплених у відповідних положеннях Закону № 3353-XII та прийнятих на його виконання нормативних актів відповідних органів, що регламентують порядок державної реєстрації окремих видів транспортних засобів.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України № 8 від 06 січня 2010 року затверджено Порядок відомчої реєстрації та ведення обліку великотоннажних та інших технологічних транспортних засобів. Юридичні і фізичні особи, інші особи, які є власниками технологічних транспортних засобів чи використовують їх на законних підставах, або уповноважені ними особи (власники) зобов'язані зареєструвати зазначені транспортні засоби протягом 10 днів після придбання або виникнення інших законних прав на їх використання, у тому числі у разі

тимчасового ввезення на територію України. У такий же строк власники зобов'язані перереєструвати технологічні транспортні засоби у разі настання обставин, у зв'язку з якими виникла потреба у внесенні змін у реєстраційні документи (пункт 6 Порядку № 8). Експлуатація незареєстрованих технологічних транспортних засобів забороняється (пункт 8 Порядку № 8).

Отже, як положеннями частини першої статті 334 ЦК України щодо переходу права власності на рухоме майно, так і спеціальним законодавством, що регулює порядок обліку та реєстрації транспортних засобів, не передбачено в імперативному порядку, що право власності на таке рухоме майно переходить до набувача транспортного засобу з моменту здійснення його державної реєстрації. Порушення приписів про державну реєстрацію великотоннажного та технологічного транспортного засобу має наслідком заборону його експлуатації (користування рухомим майном). Право власності на рухоме майно переходить до набувача відповідно до умов укладеного договору, що узгоджується з принципом свободи договору відповідно до статей 6, 627, 628 ЦК України. Якщо договором не передбачено особливостей переходу права власності у конкретному випадку шляхом вчинення певних дій, воно переходить з моменту передання транспортного засобу.

Судами встановлено, що відповідно до пункту 3.5 спірного договору право власності на екскаватор переходить від продавця до покупця після передачі екскаватора і його перереєстрації в органах Держгірпромнагляду. Тобто необхідною підставою переходу права власності на таке рухоме майно сторони визначили настання двох умов: передача екскаваторів набувачу та їх перереєстрація в органах Держгірпромнагляду. Отже, за відсутності сукупності цих фактів право власності на рухоме майно не могло перейти до набувача виходячи з умов укладеного договору та відповідно до частини першої статті 334 ЦК України.

Суди прийняли як належний доказ додаткову угоду № 1 від 18 червня 2021 року до спірного договору, якою внесено зміни до пункту 3.5 договору щодо умов переходу права власності до покупця за договором, якою визначено єдину умову для переходу права власності - з моменту передачі екскаватора покупцю.

Разом з тим до 18 червня 2021 року право власності на спірне рухоме майно за цим договором до позивача не перейшло, так як умовами договору визначалася сукупність двох фактів для переходу права власності (передача предмета договору та його перереєстрація у певному органі – Держгірпромнагляді). Відтак додаткова угода № 1 від 18 червня 2021 року не відповідає вимогам статті 76 ГПК України щодо належності доказів як така, що не може підтверджувати умови переходу права власності за спірним договором на час накладення арешту на спірні екскаватори – 25 вересня 2019 року.

Велика Палата Верховного Суду виснує про те, що на час вчинення у виконавчому провадженні 25 вересня 2019 року арешту спірних транспортних засобів на виконання судових рішень про стягнення на користь відповідача 2 грошових коштів у зведеному виконавчому провадженні діяли умови щодо переходу права власності за договором 01 серпня 2016 року, які передбачали

сукупність настання двох обставин (передачі транспортних засобів та здійснення їх перереєстрації).

Відповідно до статті 330 ЦК України якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до статті 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього.

Це правило застосовується і в разі, якщо рухоме майно було відчужене власником, який не має права його відчужувати, оскільки на рухоме майно накладений арешт. Виходячи з загальних засад справедливості, добросовісності та розумності (пункт шість статті 3 ЦК України) добросовісний набувач набуває право власності або інше речове право на рухоме майно вільним від прав інших осіб та обтяжень, про які набувач не знав і не мав знати.

Відповідно до частини першої статті 10 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (далі – Закон про забезпечення) про забезпечення у разі відчуження рухомого майна боржником, який не мав права його відчужувати, особа, що придбала це майно за відплатним договором, вважається його добросовісним набувачем згідно зі статтею 388 ЦК України за умови відсутності в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна відомостей про обтяження цього рухомого майна.

Водночас така презумпція може бути спростована, якщо буде доведено, що набувач знав чи за всіма обставинами справи мав знати про наявність прав інших осіб або обтяжень, відомості про які не були відображені в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. У такому випадку набувач є недобросовісним і в залежності від обставин справи не набуває права на рухоме майно або набуває право на рухоме майно, обмежене такими обтяженнями, про які набувач знав чи мав знати.

Відповідно до пункту п'ятого статті 37 Закону про забезпечення до публічних обтяжень належить, зокрема, накладення арешту на рухоме майно на підставі рішень уповноважених органів (осіб) у випадках, встановлених Законом. До цієї категорії обтяжень належить, у тому числі, арешт, накладений виконавцем у виконавчому провадженні.

Суди попередніх інстанцій не встановили, чи був зареєстрований арешт спірного майна у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Водночас Велика Палата бере до уваги, що додаткова угода до договору купівлі-продажу спірного майна, яка була спрямована на передання права власності на нього, була укладена 18 червня 2021 року, тобто після звернення позивача до суду з позовом про визнання права власності та зняття арешту. Отже, на момент укладення зазначеної додаткової угоди позивач знав про існування арешту, тобто усвідомлював, що відповідач ТОВ «Плисецький гранітний кар'єр» не має права його відчужувати, зокрема передавати право власності на арештоване майно на виконання зобов'язального договору купівлі-продажу, укладеного раніше. Тому позивач не є добросовісним набувачем, а відтак не набув права власності на нього.

З огляду на зазначене Велика Палата Верховного Суду вважає, що право власності на спірні транспортні засоби за договором від 01 серпня 2016 року не перейшло до позивача на час накладення арешту на них приватними виконавцем постановою 30 вересня 2019 року. А послідуєча зміна умов переходу права власності з виключенням вимоги щодо державної перереєстрації (як його складової частини за додатковою угодою від 18 червня 2021 року) не надає позивачу права на визнання в судовому порядку його власності на спірне рухоме майно як таке, що було обтяжене згідно з постановою судового виконавця про накладення арешту на спірні транспортні засоби 30 вересня 2019 року. Дії позивача, направлені на зловживання правом з наміром перешкодити відповідачу 2 задовольнити свої вимоги до відповідача 1 в ході виконавчого провадження з виконання судових рішень про стягнення кредитних заборгованостей з відповідача 1 не підлягають судовому захисту.

Тому судові рішення про визнання за позивачем права власності на спірні екскаватори та зняття з них арешту, накладеного приватним виконавцем, слід скасувати.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 5 квітня 2023 року у справі № 911/1278/20 можна ознайомитися за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/110208958>.

2.1. Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від власного правового висновку та правового висновку КГС ВС щодо строку на апеляційне оскарження судових рішень, визначивши, що преклюзивний річний строк на апеляційне оскарження, передбачений абзацом третім частини третьої статті 297 ЦПК України в редакції Закону № 4176-VI від 20 грудня 2011 року, не застосовується в разі апеляційного оскарження судового рішення прокурором, органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, який не брав участі у справі в суді першої інстанції, при поданні після 15 грудня 2017 року апеляційної скарги на судові рішення, ухвалені до 15 січня 2012 року (набрання чинності Законом № 4176-VI)

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 (далі – позивачка) до Львівського міського відділу Львівської регіональної філії Центру державного земельного кадастру, Львівського міського управління земельних ресурсів про визнання права власності на спадщину за касаційною скаргою позивачки на ухвалу Львівського апеляційного суду від 29 липня 2019 року і постанову цього ж суду від 13 жовтня 2020 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Відповідно до архівного витягу від 12 серпня 2008 року на підставі рішення виконавчого комітету Львівської міської ради депутатів трудящих від 12 червня

1974 року «Про надання у користування земельних ділянок...114...» (далі – рішення виконавчого комітету) батьку позивачки відвели у користування земельну ділянку.

Після смерті батька у 2006 році позивачка вступила у фактичне володіння земельною ділянкою, яка за життя належала спадкодавцю, й обробляє її. Інші спадкоємці до нотаріальної контори із заявами про прийняття спадщини не зверталися. Аж у 2009 році позивачка звернулася до суду з вимогою про визнання за нею як за єдиною спадкоємницею першої черги права власності на вказану ділянку.

Суд першої інстанції визнав позов обґрунтованим і задовольнив його.

У 2018 році Львівська міська рада, подала апеляційну скаргу на це рішення. Просила поновити строк на його апеляційне оскарження, скасувати рішення та відмовити у задоволенні позову. Мотивувала цю скаргу тим, що суд вирішив справу про права й обов'язки власника земельної ділянки, не залучивши останнього до участі у справі.

Апеляційний суд поновив міській раді строк на апеляційне оскарження, відкрив апеляційне провадження, скасував рішення суду першої інстанції й ухвалив нове – про відмову у задоволенні позову.

Позивачка оскаржила це рішення у касаційному порядку. Стверджувала, що апеляційний суд порушив принцип юридичної визначеності, бо, поновлюючи строк на апеляційне оскарження, не врахував висновки, сформульовані у постанові Верховного Суду щодо застосування передбаченого абзацом третім частини третьої статті 297 ЦПК України у редакції Закону України від 20 грудня 2011 року № 4176-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» (далі – Закон № 4176-VI) присічного строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції органом місцевого самоврядування.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Велика Палата Верховного Суду з наведеним доводом касаційної скарги не погоджується та зауважує, що припис абзацу третього частини третьої статті 297 ЦПК України у редакції Закону № 4176-VI є незастосовним. Він був відсутнім на час ухвалення рішення суду першої інстанції, а міськрада, яка діє як представник територіальної громади, що не була залученою до участі у справі, подала апеляційну скаргу після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 року (далі – Закон № 2147-VIII), який набрав чинності 15 грудня 2017 року.

Частина перша та третя статті 294 ЦПК України у редакції, чинній із 1 вересня 2005 року до 2 серпня 2010 року включно, передбачали такі правила: заяву про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції може бути подано протягом десяти днів з дня проголошення рішення; апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження; заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга, подані після закінчення строків, встановлених цією статтею, залишаються без розгляду, якщо апеляційний

суд за заявою особи, яка їх подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

3 серпня 2010 року набрав чинності Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI. Зокрема, у частинах першій і третій статті 294 ЦПК України були передбачені такі правила: апеляційна скарга на рішення суду подається протягом десяти днів з дня його проголошення; особи, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення судового рішення, можуть подати апеляційну скаргу протягом десяти днів з дня отримання копії цього рішення (частина перша; була чинною до 14 грудня 2017 року включно); апеляційна скарга, подана після закінчення строків, установлених цією статтею, залишається без розгляду, якщо апеляційний суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала (частина третя; була чинною до 14 січня 2012 року включно).

15 січня 2012 року набрав чинності Закон № 4176-VI, згідно з яким частину третю статті 294 ЦПК України було виключено, а частину третю статті 297 ЦПК України – викладено у новій редакції, яка діяла до 14 грудня 2017 року включно. Зокрема, в абзаці третьому частини третьої цієї статті у редакції Закону № 4176-VI було передбачено, що незалежно від поважності причини пропуску строку апеляційного оскарження апеляційний суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга прокурора, органу державної влади чи органу місцевого самоврядування подана після спливу одного року з моменту оголошення оскаржуваного судового рішення.

У цій справі суд першої інстанції ухвалив рішення про задоволення позову 7 серпня 2009 року, тобто задовго до набрання чинності Законом № 4176-VI, правила якого щодо строку апеляційного оскарження діяли до набрання чинності Законом № 2147-VIII. Тільки 3 вересня 2018 року, тобто після набрання чинності Законом № 2147-VIII, представник міськради, яка не брала участі у справі, ознайомився з матеріалами справи й отримав копію рішення суду, а 2 жовтня того ж року міськрада подала апеляційну скаргу на це рішення. 29 липня 2019 року суддя апеляційного суду поновила міськраді строк на апеляційне оскарження та відкрила апеляційне провадження, правильно вважаючи, що абзац третій частини третьої статті 297 ЦПК України у редакції Закону № 4176-VI у такій ситуації є незастосовним.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду зауважує, що абзац третій частини третьої статті 297 ЦПК України у редакції Закону № 4176-VI стосувався випадків, коли після спливу присічного строку рішення суду першої інстанції оскаржила сторона спору, від імені якої у спірних правовідносинах діяв орган державної влади чи місцевого самоврядування, якщо така сторона брала участь у справі та була належно повідомленою про її розгляд.

Позивачка ініціювала спір про визнання права власності на земельну ділянку комунальної власності територіальної громади міста Львова, Ця ділянка, якою, за твердженням позивачки, користувався її батько, після його смерті нібито не ввійшла до складу спадкового майна. Міськрада діє у спірних матеріальних правовідносинах

як представник інтересів власника земельної ділянки – відповідної територіальної громади. Але такого власника позивачка відповідачем не визначила.

Територіальна громада міста Львова не брала участі у справі (не була її стороною), але щодо неї суд вирішив питання про її право власності. Тобто вона є стороною ініційованого позивачкою спору. Відповідачами визначені філія Центру державного земельну кадастру та територіальний орган Державного агентства земельних ресурсів України, які є неналежними за вимогою позивачки. Ні міськрада, ні інший орган місцевого самоврядування Львова не були залученими до участі у справі. З огляду на вказане для визначення межі строку на апеляційне оскарження абзац третьої частини третьої статті 297 ЦПК України у редакції Закону № 4176-V незастосовний.

Перебіг строку на апеляційне оскарження судового рішення від 7 серпня 2009 року для територіальної громади міста Львова розпочався згідно з матеріалами справи з моменту отримання копії цього рішення 3 вересня 2018 року. А 2 жовтня 2018 року Львівська міська рада подала таку скаргу. Тому суд апеляційної інстанції обґрунтовано поновив її строк на апеляційне оскарження з метою захисту прав та інтересів територіальної громади Львова.

Велика Палата Верховного Суду для забезпечення єдності судової практики щодо строку на апеляційне оскарження судових рішень з огляду на її висновки, викладені у цій постанові, відступає від висновків, сформульованих, зокрема, у її постанові від 19 червня 2019 року у справі № 2-1678/05 і постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10 листопада 2020 року у справі № 13/197-10 щодо застосування преклюзивного річного строку на апеляційне оскарження судового рішення прокурором, органом державної влади чи органом місцевого самоврядування при поданні після 15 грудня 2017 року апеляційної скарги на судові рішення, ухвалені до 15 січня 2012 року.

Зважаючи на надану оцінку аргументам позивачки, міськради та висновкам суду апеляційної інстанції, Велика Палата Верховного Суду вважає касаційну скаргу необґрунтованою. Тому постанову апеляційного суду в оскарженій частині (щодо порушення норм процесуального права) слід залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 2-3887/2009 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109390156>.

ВП ВС відступила від правового висновку КГС ВС щодо представництва прокурором інтересів органу місцевого самоврядування, визначивши, що при оскарженні рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування та правочину щодо розпорядження майном прокурор має право звернутися до суду або як самостійний позивач в інтересах держави, визначивши такий орган відповідачем (коли оскаржується рішення останнього), або в інтересах держави в особі відповідного органу, зокрема тоді, коли цей орган є стороною (представником сторони) правочину, про недійсність якого стверджує прокурор. У разі задоволення вимоги про визнання недійсним

правочину та про повернення отриманого за ним майна (наприклад, земельної ділянки) чи про витребування майна від набувача таке повернення та витребування відбувається на користь держави чи територіальної громади, від імені яких відповідний орган може діяти тільки як представник

Велика Палата Верховного суду розглянула справу за позовом заступника керівника Миколаївської місцевої прокуратури № 1 в інтересах держави до Очаківської міської ради Миколаївської області, ОСОБА_1 про визнання незаконним і скасування рішення, визнання недійсним протоколу земельних торгів, визнання недійсним договору оренди та повернення земельної ділянки за касаційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 06 травня 2021 року та постанову Миколаївського апеляційного суду від 21 липня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Пунктами 1 та 2.2 рішення Покровської сільради від 14 червня 2019 року до переліку земельних ділянок, право оренди яких виставлялося на торги окремими лотами, включено земельну ділянку на АДРЕСА_1 площею 0,10 га та затверджено проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд.

11 жовтня 2019 року проведено земельні торги з продажу права оренди спірної земельної ділянки, переможцем яких визначено ОСОБА_1, про що складено протокол, та укладено між останньою та Покровською сільською радою договір оренди зазначеної земельної ділянки на 49 років.

Звертаючись з позовом, прокурор вказував, що ця земельна ділянка не могла бути передана в оренду, оскільки розташована у межах прибережної захисної смуги, а саме на відстані 50 м від урізу води Ягорлицької затоки. Крім того, прокурор зазначав, що територія Покровської сільради входить до регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» загальною площею 17 890,2 га, землі якого віднесено до категорії природоохоронного призначення.

У зв'язку із наведеним проектом землеустрою щодо відведення земельної ділянки мав погоджуватись з Управлінням екології та природних ресурсів Миколаївської обласної державної адміністрації (далі – Управління екології), чого зроблено не було.

Вказував, що Покровська сільська рада з порушенням закону передала спірну земельну ділянку в оренду для будівництва, внаслідок чого відбулося порушення інтересів територіальної громади. Тому прокурор визначив Покровську сільську раду відповідачем і звернувся до суду як позивач.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи (частина третя статті 3 ЦПК України). Велика Палата Верховного Суду бере до уваги, що прокурор звернувся до суду у березні 2020 року. На той час вона сформувала висновки, згідно з якими у разі оскарження прокурором одночасно і рішення органу влади про надання земельної ділянки в оренду, і договору оренди землі, прокурор

виступає у такій справі позивачем, а орган, який ухвалив відповідне рішення та став стороною договору оренди виступає відповідачем (див. постанови від 26 червня 2019 року у справі № 587/430/16-ц (пункт 40), від 15 січня 2020 року у справі № 698/119/18 (пункти 26-30)).

У позовній заяві прокурор вказав, що інтереси держави порушено внаслідок прийняття органом місцевого самоврядування, наділеним повноваженнями щодо розпорядження спірною земельною ділянкою, незаконного рішення. Прокурор вказав, що оскільки саме Покровська сільська рада допустила порушення інтересів у спірних правовідносинах, то ця рада не є органом, який може здійснювати захист інтересів держави у тих самих відносинах, тобто звернутися до суду з відповідним позовом, а саме з вимогами: про визнання незаконним і скасування тих пунктів рішення сільської ради, які передбачали включення спірної земельної ділянки до переліку тих, право оренди яких виставляється на торги для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, та про затвердження відповідного проекту зе млеустрою; про визнання недійсним протоколу проведення земельних торгів з продажу права оренди земельної ділянки, на підставі якого переможцем визначено відповідачку; про визнання недійсним відповідного договору оренди землі та зобов'язання відповідачки повернути спірну земельну ділянку територіальній громаді. Тому Велика Палата Верховного Суду з огляду на її попередню практику, сформовану до моменту звернення до суду прокурора, не погоджується з доводами касаційної скарги про те, що він не підтвердив підстави для представництва інтересів держави у цій справі.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду зауважує, що за обставин цієї справи, наявності суспільного інтересу у поверненні спірної земельної ділянки до комунальної власності, зокрема підвищеного суспільного інтересу до збереження прибережної захисної смуги Ягорлицької затоки та регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» як об'єкта природно-заповідного фонду, прокурор мав звернутися до суду для захисту відповідних публічних інтересів держави.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що, оскаржуючи рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування та правочин щодо розпорядження майном прокурор вправі звернутися до суду або як самостійний позивач в інтересах держави, визначивши такий орган відповідачем (коли оскаржується рішення останнього), або в інтересах держави в особі відповідного органу, зокрема тоді, коли цей орган є стороною (представником сторони) правочину, про недійсність якого стверджує прокурор. У разі задоволення вимоги про визнання недійсним правочину та про повернення отриманого за ним (наприклад, земельної ділянки) чи про витребування майна від набувача, таке повернення та витребування відбувається на користь держави чи територіальній громаді, від імені яких відповідний орган може діяти тільки як представник. Такі висновки узгоджуються із постановами Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 587/430/16-ц, від 15 січня 2020 року у справі № 698/119/18, від 15 вересня 2020 року у справі № 469/1044/17.

З огляду на вказане Велика Палата Верховного Суду відступає від викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 27 січня 2021 року у справі № 917/341/19, висновку про те, що прокурор має діяти у процесі в інтересах держави тільки в особі сільської ради, якщо він звернувся одночасно з вимогами про визнання незаконним і скасування її рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення та передання земельної ділянки в оренду, про визнання незаконним і скасування рішення сільради про продовження відповідного договору оренди, про визнання недійсними і припинення на майбутнє договору оренди землі та додаткової угоди про внесення змін до договору оренди землі, а також про зобов'язання орендаря повернути територіальній громаді в особі сільради земельну ділянку шляхом підписання акта приймання-передачі.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що у кожному випадку звернення до суду в інтересах держави, перед тим, як визначити коло відповідачів, прокурор має встановити, насамперед: (а) суб'єкта, якому належать повноваження звертатися до суду за захистом відповідного права або інтересу; (б) ефективний спосіб захисту такого права чи інтересу; (в) залежно від установленого – коло відповідачів. При цьому слід мати на увазі, що вимогу про визнання недійсним договору може заявити як його сторона, так й інша заінтересована особа. Крім того, якщо земельна ділянка має одночасно декілька цільових призначень (наприклад, належить і до земель водного фонду як прибережна захисна смуга, і до земель природно-заповідного фонду, будучи частиною території чи об'єкта такого фонду), то залежно від підстав позову повноваження захищати інтерес держави у використанні такої ділянки за відповідним призначенням може належати різним суб'єктам (як органам державної влади, так і місцевого самоврядування).

Суди попередніх інстанцій встановили, що спірна земельна ділянка знаходиться у прибережній захисній смузі Ягорлицької затоки та належить до земель водного фонду. Апеляційний суд також встановив, що ця ділянка знаходиться за 77,62 м від урізу води. Ураховуючи викладене, а також те, що суд касаційної інстанції не переоцінює досліджені судами докази, Велика Палата Верховного Суду визнала неприйнятними аргументи касаційної скарги про те, що прокурор не довів факту віднесення спірної земельної ділянки до земель водного фонду.

При цьому не було встановлено, що ця ділянка віднесена до земель морського транспорту чи те, що на ній розташовані військові й інші оборонні об'єкти або рибогосподарські підприємства. Отже, на спірну земельну ділянку поширюються обмеження, передбачені для пляжної зони прибережної захисної смуги. У такій зоні можуть бути розміщені гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди, санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори. За їхньої відсутності до вказаної ділянки має бути забезпечений безперешкодний і безоплатний доступ громадян для загального водокористування. Надання земельної ділянки у межах пляжної зони для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд такому доступу перешкоджатиме, а тому є неможливим. Вказані вимоги водного законодавства є доступними, чіткими, а наслідки їхньої дії - передбачуваними як для органу, який надав спірну земельну ділянку в оренду для

будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, так і для особи, яка, знаючи чи маючи знати про відповідні законодавчі обмеження, вважала за можливе спробувати отримати таку ділянку для вказаної мети.

Крім того, суди також установили, що вся територія Кінбурнської коси, включно зі спірною земельною ділянкою входить у межі об'єкта природно-заповідного фонду - регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса», - на яку розповсюджується спеціальний правовий режим.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що надання земельної ділянки для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд на території регіонального ландшафтного парку суперечить як визначеним законом завданням цього парку, так і законодавчим обмеженням на здійснення діяльності з такого будівництва на відповідних землях. Тому за змістом наведених вище приписів, які характеризуються належною якістю як властивістю, що є умовою забезпечення юридичної визначеності у правовідносинах, і Покровська сільська рада, і ОСОБА_1 знали чи повинні були знати про неможливість передання та отримання в оренду спірної земельної ділянки для вищевказаної мети. Отже, втручання у право орендаря мирно володіти цією ділянкою здійснювалося відповідно до закону.

З огляду на те, що спірна земельна ділянка не могла бути передана в оренду для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, оскільки для цього існували законодавчі перешкоди, про які сторони оспорюваного договору знали чи повинні були знати, поведінка обох його сторін не була добросовісною.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що в силу зовнішніх, об'єктивних, явних і видимих природних ознак спірної земельної ділянки ОСОБА_1, проявивши розумну обачність, могла і повинна була знати про те, що ця ділянка розташована на незначній відстані від урізу води Ягорлицької затоки та на території регіонального ландшафтного парку, інформація про який є загальновідомою. Вона могла ознайомитись зі змістом земельного, водного та природоохоронного законодавства (норми якого щодо отримання в оренду земельних ділянок водного фонду, а також природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення є доступними, чіткими та передбачуваними), а також за необхідності могла отримати відповідну правову допомогу перед набуттям в оренду спірної земельної ділянки. Відтак, ОСОБА_1 могла і повинна була розуміти, що ця ділянка належить до земель водного та природно-заповідного фонду, і її отримання в оренду для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд є неможливим в силу імперативних вимог законодавства України. За таких обставин неможливо висувати про те, що втручання у право оренди того об'єкта, який ОСОБА_1 за добросовісної поведінки не могла отримати, є для неї надмірним тягарем.

Ураховуючи викладене вище, Велика Палата Верховного Суду вважає висновок судів попередніх інстанцій про наявність підстав для задоволення позову прокурора в частині вимог про визнання недійсним оспорюваного договору оренди земельної ділянки та її повернення територіальній громаді таким, що відповідає встановленим

у справі обставинам та наданим сторонами доказам, які суди оцінили відповідно до процесуальних правил.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 28 вересня 2022 року у справі № 483/448/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110231822>.

3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України

3.1. Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ щодо застосування пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України, визначивши, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням може бути підставою для припинення в судовому порядку як права власності, так і права користування нею.

У разі використання власником земельної ділянки не за цільовим призначенням ефективним способом захисту інтересу держави є заявлена на підставі пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України вимога про припинення права власності скаржника на спірну земельну ділянку. Задоволення цієї вимоги має наслідком виникнення у відповідача обов'язку повернути спірну земельну ділянку

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом заступника керівника Миколаївської місцевої прокуратури № 2 Миколаївської області (далі – прокурор) в інтересах держави в особі ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області до ОСОБА_1 (далі – скаржник), ОСОБА_2, ОСОБА_3 про примусове припинення права власності, скасування свідоцтва про право власності та зобов'язання вчинити дії за касаційною скаргою скаржника на постанову Миколаївського апеляційного суду від 19 січня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6 листопада 2014 року ГУ Держземагентства у Миколаївській області видало накази про затвердження проєктів землеустрою щодо відведення у приватну власність відповідачів земельних ділянок площею 2 га кожному для ведення особистого селянського господарства із земель державної власності, не наданих у власність та користування в межах сільради.

25 листопада 2014 року ОСОБА_1 отримав свідоцтво про право власності на земельну ділянку площею 2 га для ведення особистого селянського господарства у межах території сільради. Того ж дня таке саме свідоцтво отримала ОСОБА_2, а наступного дня – ОСОБА_3.

Згідно з даними Публічної кадастрової карти спірні земельні ділянки розташовані на одній місцевості та є суміжними.

7 грудня 2017 року під час досудового розслідування слідчий за участю начальника відділу контролю за використанням і охороною земель ГУ Держгеокадастру

у Миколаївській області, головного державного інспектора вищевказаного відділу та техника-землевпорядника ДП «Центр ДЗК», провів огляд спірних земельних ділянок. Під час огляду встановив, що земельні ділянки не використовуються за цільовим призначенням. На місці їх розташування виритий кар'єр глибиною приблизно до 10 м, з якого здійснюється видобуток піску. Родючий шар ґрунту знятий без передбаченого законом дозволу. Земельні ділянки не містять слідів сільськогосподарського обробітку. Частина землі, яка не зайнята кар'єром, засмічена; на ній знаходиться знятий родючий шар, вкритий бур'яном.

ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області не приймало рішень про зміну цільового призначення спірних земельних ділянок.

Прокурор вважав, що право власності відповідачів на спірні земельні ділянки треба припинити на підставі статті 143 Земельного кодексу України (далі - ЗК України) через їхнє використання не за цільовим призначенням.

Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постановив ухвалу, згідно з якою передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду для вирішення виключної правової проблеми щодо можливості припинення права власності на земельну ділянку з підстави її використання не за цільовим призначенням (пункт «а» частини першої статті 143 ЗК України).

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Примусове припинення прав на земельну ділянку здійснюється у судовому порядку, зокрема, у разі: а) використання земельної ділянки не за цільовим призначенням (частина перша статті 143 ЗК України).

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що формулювання приписів статей 140, 141 і 143 ЗК України частково дублюються, а стаття 143 ЗК України має назву «Підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку», тобто поєднує підстави припинення у судовому порядку як права власності, так і права користування земельною ділянкою.

Власники та землекористувачі земельних ділянок зобов'язані забезпечувати використання останніх за цільовим призначенням (пункт «а» частини першої статті 91, пункт «а» частини першої статті 96 ЗК України). Аналогічний обов'язок визначений в абзаці десятому статті 35 Закону України «Про охорону земель».

Враховуючи те, що встановлені законом обмеження зміни цільового призначення земельних ділянок однаково стосуються як її користувачів, так і власників, немає підстав вважати, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням зумовлює для її землекористувача припинення права користування, але не тягне таких наслідків для власника земельної ділянки. Інакше кажучи, негативний наслідок самовільного її використання не за цільовим призначенням, зокрема у вигляді припинення права, на якому особа володіє земельною ділянкою, стосується як користувача, так і власника за додержання критеріїв правомірного втручання у його право мирного володіння цим майном.

З огляду на висновок, який Велика Палата Верховного Суду з урахуванням попередньої практики цього суду сформулювала у постанові, вона відступає від висновку Верховного Суду України, викладеного у наведеному вище рішенні,

про те, що право власності на земельну ділянку може бути припинене тільки з підстав, визначених у статті 140 ЗК України, а використання земельної ділянки не за цільовим призначенням та неусунення допущених порушень може мати наслідком лише примусове припинення права користування земельною ділянкою.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням може бути підставою для припинення в судовому порядку як права власності, так і права користування нею (пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України).

Позов подав прокурор в інтересах держави в особі ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області через незаконне, на його думку, використання спірних земельних ділянок для видобутку надр, а не для ведення особистого селянського господарства, тобто не за цільовим призначенням. Просив, зокрема, примусово припинити право власності скаржника на одну з таких ділянок, скасувати видане йому відповідне свідоцтво про право власності на нерухоме майно та зобов'язати скаржника повернути цю ділянку у власність держави.

Велика Палата Верховного Суду бере до уваги її попередні висновки про способи захисту речових прав на нерухоме майно, зокрема про витребування майна з чужого незаконного володіння й усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном. Проте у цій справі зазначені вимоги не є належними з огляду на відмінність обставин, які впливають на застосування норм матеріального права.

Власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (стаття 387 ЦК України).

З огляду на те, що спірна земельна ділянка вибула з володіння держави разом із правами володіння, користування та розпорядження на неї, тобто перейшла з підстави, передбаченої законом, у власність скаржника, прокурор не мав підстави звертатися в інтересах держави з в'индикаційним позовом.

Спірна земельна ділянка перейшла у власність до скаржника, який не мав оформленого права на користування надрами, з метою ведення ним особистого селянського господарства. Прокурор звернувся з позовом для захисту законного інтересу держави у цільовому використанні спірної земельної ділянки, а не для захисту права користування та розпорядження надрами. Тому звернення з негативним позовом також є неналежним способом захисту цього інтересу.

У позовній заяві прокурор не скаржився на незаконність набуття скаржником спірної земельної ділянки у власність, а вимогу про припинення права власності на це майно мотивував тим, що скаржник використовує надану йому земельну ділянку не за цільовим призначенням.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що заявлена на підставі пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України вимога про припинення права власності скаржника на спірну земельну ділянку по суті є вимогою про припинення правовідношення, яка з огляду на підстави позову є ефективною у спірних правовідносинах. Задоволення цієї вимоги має наслідком виникнення у відповідача обов'язку повернути спірну земельну ділянку.

Суд апеляційної інстанції встановив, що 25 листопада 2014 року ОСОБА_1 набув право власності на спірну земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства. Але, як стверджував прокурор, використовував її з іншою метою – для видобутку піску. Апеляційний суд з огляду на використання спірної земельної ділянки не за цільовим призначенням позов задовольнив.

Надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, проводиться після оформлення в установленому порядку прав користування надрами і відновлення земель згідно із затвердженим проєктом рекультивації на раніше відпрацьованих площах у встановлені строки (частина четверта статті 66 ЗК України).

Згідно з листом ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області від 31 січня 2018 року на спірних земельних ділянках сільськогосподарська продукція не вирощується, а внаслідок зняття без спеціального дозволу ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) державі завдали шкоду.

За повідомленням Державного науково-виробничого підприємства «Державний інформаційний геологічний фонд України» від 16 листопада 2018 року спеціальні дозволи на користування надрами у межах спірних земельних ділянок з кадастровими номерами не видавали.

З огляду на встановлені судами факти, скаржник використовував спірну земельну ділянку для цілей, не пов'язаних із її сільськогосподарським призначенням. Він не вказував у поданих процесуальних документах, що здійснював видобування піску в межах цієї ділянки для задоволення своїх господарських чи побутових потреб і глибиною розробки до двох метрів. Проти забору піску зі спірної земельної ділянки та його вивезення не заперечував. Суд апеляційної інстанції встановив факт участі скаржника та інших відповідачів у створеному ними ТзОВ «Коларівський кар'єр», основним видом діяльності якого є добування піску, гравію, глини та каоліну. Апеляційний суд зазначив, що скаржник як директор цього товариства просив у сільради про погодження отримання спеціального дозволу на розвідку родовища саме піску на земельних ділянках, одна з яких як спірна належить на праві власності скаржникові. Тому є підстави вважати, що надрокористування на спірній земельній ділянці відбувалося не з метою організації ведення сільського господарства в майбутньому, як про це стверджував скаржник.

На думку скаржника, докази, на які звернув увагу суд апеляційної інстанції, не містять результатів перевірок із питань дотримання законодавства про охорону земель, обов'язкових для виконання вказівок (приписів) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства України про таку охорону, актів перевірок чи постанови про адміністративне правопорушення у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про таку охорону.

Земельне законодавство не передбачає, що докази використання земельної ділянки за не цільовим призначенням можна отримати виключно під час виконання своїх повноважень посадовими особами органів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, зокрема державними інспекторами, чи Держгеокадастру. Тому, на переконання Великої Палати Верховного Суду, встановлення факту

нецільового використання земельної ділянки можливе не лише на підставі актів перевірок контролюючого органу, обов'язкових для виконання вказівок (приписів) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства України про таку охорону, протоколів і постанов про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про таку охорону. Факт нецільового використання земельної ділянки можуть підтверджувати й інші докази, зокрема ті, які дослідив суд апеляційної інстанції.

З огляду на викладене помилковими є доводи скаржника про те, що тільки докази, здобуті під час державного контролю за використанням та охороною земель, є єдиними належними для підтвердження обставин використання спірної земельної ділянки не за цільовим призначенням.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 477/2330/18 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109390160>.

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ щодо моменту набрання чинності договором оренди земельної ділянки, визначивши, що договір оренди земельної ділянки, укладений після 1 січня 2013 року, не потребує державної реєстрації, а є укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх його істотних умов та його підписання у встановленій простій письмовій формі, якщо інше не узгоджено між сторонами.

У разі укладення власником земельної ділянки договору оренди земельної ділянки з третьою особою в період чинності попереднього договору оренди первісний орендар, який зареєстрував своє право оренди на земельну ділянку у встановленому законом порядку, має право на підставі статті 27 Закону України «Про оренду землі» витребувати таку земельну ділянку в третьої особи.

Поділ земельної ділянки після укладення договору оренди такої земельної ділянки не припиняє права оренди на неї орендаря, якщо вся передана в оренду земельна ділянка була поділена й увійшла у дві сформовані земельні ділянки

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ТОВ «Олійникова Слобода» до ОСОБА_1, ТОВ «Агрокомплекс «Узин», державного реєстратора Малоерчиківської сільської ради Сквирського району Київської області про визнання недійсним договору оренди землі, скасування рішення про державну реєстрацію речового права на нерухоме майно, витребування земельних ділянок із чужого незаконного володіння та користування і внесення змін до договору оренди землі за касаційною скаргою ТОВ «Олійникова Слобода» на рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 05 листопада 2020 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

05 червня 2013 року між ОСОБА_1 та ТОВ «Ім. Котовського», яке в листопаді 2016 року було перейменоване на ТОВ «Олійникова Слобода», укладено договір

оренди землі, за яким ОСОБА_1 передала товариству в оренду строком на 10 років земельну ділянку площею 2,404 га.

11 січня 2014 року державний реєстратор прийняла рішення про державну реєстрацію права оренди на земельну ділянку за ТОВ «Олійникова Слобода», яке 15 березня 2018 року Міністерство юстиції України наказом скасувало.

07 грудня 2018 року на підставі заяви ОСОБА_1 державним кадастровим реєстратором були прийняті рішення про скасування державної реєстрації земельної ділянки шляхом закриття Поземельної книги і скасування кадастрового номера цієї земельної ділянки за допомогою програмного забезпечення Державного земельного кадастру; державну реєстрацію земельної ділянки загальною площею 1,202 га та земельної ділянки загальною площею 1,202 га, які утворилися внаслідок поділу.

10 грудня 2018 року ОСОБА_1 уклала з ТОВ «Агрокомплекс «Узин» договір оренди землі, за яким передала в оренду товариству обидві спірні земельні ділянки, та 13 грудня 2018 року той же державний реєстратор прийняв рішення про державну реєстрацію права оренди на них за ТОВ «Агрокомплекс «Узин».

Позивач вважав, що за наявності дійсного договору оренди з ТОВ «Олійникова Слобода», який поширює свою дію на спірні земельні ділянки, в силу вимог частини третьої статті 110 ЗК України ОСОБА_1 не мала права передавати їх в оренду ТОВ «Агрокомплекс «Узин» шляхом укладення оспорюваного договору, чим порушила права ТОВ «Олійникова Слобода» як їх законного орендаря.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У частині першій статті 14 Закону України від 06 жовтня 1998 року № 161-XIV «Про оренду землі» (далі – Закон № 161-XIV; у редакції на момент укладення договорів оренди від 05 червня 2013 року та від 10 грудня 2018 року) було визначено таку форму договору оренди, а саме: договір оренди землі укладається у письмовій формі і за бажанням однієї зі сторін може бути посвідчений нотаріально.

На час укладення договору оренди стаття 6 Закону № 161-XIV передбачала, що орендарі набувають права оренди земельної ділянки на підставах і в порядку, передбачених ЗК України, ЦК України, цим та іншими законами України і договором оренди землі. Право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації відповідно до закону.

У частині третій статті 640 ЦК України в редакції Закону України від 11 лютого 2010 року № 1878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України» (далі – Закон № 1878-VI), що діє з 01 січня 2013 року, визначено, що договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії. Договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення.

Разом із цим у частині п'ятій статті 6 Закону № 161-XIV (доповнено на підставі Закону від 11 лютого 2010 року № 1878-VI) визначено, що право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації відповідно до закону.

Тобто з 01 січня 2013 року державній реєстрації підлягав не сам договір оренди, а право оренди земельної ділянки.

Можна зробити висновок, що договір оренди земельної ділянки є укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх його істотних умов та його підписання у встановленій простій письмовій формі, якщо інше не узгоджено між сторонами, тобто дотримання сторонами вимог статей 638, 759 та 792 ЦК України та статті 15 Закону 161-XIV.

З моменту укладення договору оренди землі в орендодавця виникає зобов'язання передати орендарю земельну ділянку в користування на визначений у договорі строк, а в орендаря - отримати право на користування земельною ділянкою. Зареєстроване право оренди землі є речовим правом.

05 грудня 2019 року Законом України № 340-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству», який набрав чинності 16 січня 2020 року (далі – Закон № 340-IX) абзац другий частини другої статті 25 Закону № 161-XIV доповнено умовою, що орендар земельної ділянки зобов'язаний приступати до використання земельної ділянки в строки, встановлені договором оренди землі, але не раніше державної реєстрації відповідного права оренди. Тобто використання земельної ділянки неможливе без державної реєстрації права оренди, оскільки відсутні правові підстави для цього.

Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав для відступу від висновку, викладеного в постанові Верховного Суду України від 13 червня 2016 року у справі № 6-643цс16, у частині того, що договір є укладеним з моменту досягнення сторонами в належній формі згоди з усіх істотних умов договору, право оренди виникає з моменту його державної реєстрації.

Однак Велика Палата Верховного Суду відступає від висновку, викладеного у цій постанові Верховного Суду України від 13 червня 2016 року у справі № 6-643цс16 у частині того, що виходячи з положень статті 638 ЦК України, статей 125, 126 ЗК України договір оренди землі набуває чинності з дня проведення його державної реєстрації.

При цьому Велика Палата Верховного Суду враховує, що вказаний висновок стосується чинності договору оренди землі, укладеного після 01 січня 2013 року, тобто після зміни законодавчого регулювання: виключення із Закону № 161-XIV вимог про необхідність державної реєстрації договору оренди та вказівки на необхідність реєстрації права оренди та виключення з тексту цього Закону посилання на укладеність правочину з дня його державної реєстрації.

Суди встановили, що речове право на спірну земельну ділянку за позивачем на підставі договору оренди землі від 05 червня 2013 року, укладеного між позивачем та ОСОБА_1, зареєстровано у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Вказане рішення державного реєстратора скасовано наказом Міністерства юстиції України від 15 березня 2018 року.

25 серпня 2021 року постановою Київського апеляційного суду у справі № 357/9440/20, залишеною без змін касаційним судом, визнано незаконним та скасовано наказ Міністерства юстиції України від 15 березня 2018 року, у тому числі в частині скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права оренди ТОВ «Олійникова Слобода» на спірну земельну ділянку.

Отже, право оренди позивача за договором оренди землі від 05 червня 2013 року є дійсним з моменту внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію права оренди ТОВ «Олійникова Слобода» на спірну земельну ділянку (11 січня 2014 року), оскільки скасування наказу відновило дію державної реєстрації цього права.

Щодо вимоги про витребування земельної ділянки в третьої особи, то первісний орендар може заявити таку вимогу лише в тому разі, якщо він (первісний орендар) зареєстрував своє право оренди. Проте «витребування земельної ділянки» не є наслідком визнання недійсним договору оренди, на підставі якого було здійснено державну реєстрацію права оренди наступним орендарем.

У разі укладення договору оренди земельної ділянки в період чинності попереднього договору оренди оскаржуваний договір оренди може бути визнано недійсним, однак у вказаному випадку позивач заявив вимогу про витребування земельної ділянки, задоволення якої повністю поновлює його права орендаря.

У статті 27 Закону № 161-XIV як у редакції, що була чинною на час виникнення спірних правовідносин, так і на час розгляду справи у судах передбачалося, що орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону.

Тобто орендар мав абсолютний захист права оренди шляхом витребування орендованої земельної ділянки з тимчасового володіння ТОВ «Агрокомплекс «Узин» у своє тимчасове (строкове) володіння.

Тимчасове володіння нерухомими речами може бути підтверджене, зокрема, фактом державної реєстрації такого права на це майно у встановленому порядку, тобто суб'єкт, за яким зареєстроване право тимчасового володіння, визнається тимчасовим фактичним володільцем нерухомого майна та його користувачем протягом строку дії договору оренди.

У контексті спору щодо земельної ділянки, переданої в оренду, тимчасовим володільцем такої земельної ділянки є особа, за якою зареєстроване право оренди землі, а відтак неволодіючий орендар, право оренди якого порушено, може скористатися спеціальним способом захисту, який передбачено спеціальним законом, а саме статтею 27 Закону № 161-XIV, на підставі якої він може витребувати земельну ділянку із чужого незаконного володіння.

Велика Палата Верховного Суду розглянула питання про можливість продовження дії договору оренди землі в разі, якщо земельна ділянка в період дії договору була поділена і до Державного земельного кадастру внесено відповідні зміни.

Згідно з даними Головного управління Держгеокадастру у Київській області від 04 липня 2019 року вказана земельна ділянка поділена. Площа кожної

земельної ділянки у відомостях Державного реєстру речових прав на нерухоме майно становить 1,202 га, що разом становить 2,404 га.

Відповідно до статті 110 ЗК України на використання власником земельної ділянки або її частини може бути встановлено обмеження.

Право власності на земельну ділянку може бути обтяжено правами інших осіб.

Поділ чи об'єднання земельних ділянок не припиняє дії обмежень, обтяжень, встановлених на земельні ділянки, крім випадків, коли обмеження (обтяження) поширювалося лише на частину земельної ділянки, яка в результаті поділу земельної ділянки не увійшла до сформованої нової земельної ділянки.

Передача земельної ділянки в оренду і є таким обтяженням права власника земельної ділянки. За обставинами справи ОСОБА_1 передала в оренду ТОВ «Олійникова Слобода» всю земельну ділянку, яку в подальшому поділила на дві земельні ділянки.

Такий поділ земельної ділянки не припиняє права оренди на неї орендаря, оскільки уся передана в оренду земельна ділянка була поділена і увійшла у дві сформовані земельні ділянки.

Тому договір оренди земельної ділянки не припинив своєї дії.

Оскільки Велика Палата Верховного Суду задовольнила позовні вимоги про витребування земельної ділянки із чужого незаконного володіння, таке рішення є підставою для внесення відповідних змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 18 квітня 2023 року у справі № 357/8277/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110367952>.

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ щодо визнання права спільної сумісної власності подружжя на об'єкт незакінченого будівництва, визначивши, що до прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації право власності на це новостворене нерухоме майно як об'єкт цивільного обороту не виникає, у такому випадку особа є власником лише матеріалів, обладнання, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

У разі неможливості поділу об'єкта незакінченого будівництва суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали й конструктивні елементи такого будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію. Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання нерухомого майна об'єктом спільної сумісної власності, визнання права власності, поділ майна в натурі за касаційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Роздільнянського районного суду Одеської області від 19 січня

2021 року та постанову Одеського апеляційного суду від 01 лютого 2022 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у шлюбі з 04 вересня 2004 року, який розірвано на підставі рішення у 2018 році.

У період шлюбу, а саме 11 серпня 2005 року сторони за спільні кошти за договором купівлі-продажу придбали житловий будинок. Право власності на будинок зареєстроване за ОСОБА_2.

Площа придбаного будинку становила 69,4 кв. м, розмір жилої площі становив 46 кв. м. Житловий будинок розташований на земельній ділянці розміром 873 кв. м, власником якої була Роздільнянська міська рада Одеської області.

Відповідно до технічного паспорта на садибний (індивідуальний) житловий будинок, складеного суб'єктом господарювання – ПП ОСОБА_4 у 2016 році, у вказаному будинку наявні самочинно збудовані будівлі та переобладнані приміщення. Загальна площа будинку становить 124,8 кв. м, житлова - 62 кв. м, підсобна - 62,8 кв. м. Самочинно збудована або переобладнана площа становить 94,5 кв. м.

У висновку судової будівельно-технічної експертизи від 10 березня 2020 року судовий експерт зробив висновок, що на земельній ділянці, що призначена під індивідуальну житлову забудову, самочинно зведені такі будівлі: житлова прибудова (літ. «А1»), літня кухня (літ. «В»), гараж (літ. «Г»). Будівлі, які збудовані самочинно, мають 100 % готовності, але через відсутність декларації про готовність об'єкта до експлуатації, розглядаються як незавершене будівництво та класифікуються як будівельні матеріали, з яких збудовані будівлі.

Суди відмовили у задоволенні позовних вимог про визнання нерухомого майна спільною сумісною власністю подружжя та поділ майна в натурі, визначивши, що самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу (виділу) згідно з нормами статей 364, 367 ЦК України. Не підлягають поділу (виділу) об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

За частиною першою статті 69 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності. У разі поділу такого майна частки майна дружини та чоловіка є рівними (частина перша статті 70 СК України).

У частині другій статті 372 ЦК України вказано, що в разі поділу майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними або законом.

За змістом частини другої цієї статті 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме

майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації. До завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

ЦК України у частині першій статті 376 ЦК України визначає поняття самочинного будівництва. Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього (частина друга зазначеної статті).

Висновок про те, що самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу зробив і Верховний Суд України у постановках від 04 грудня 2013 року у справі № 6-130цс13 та від 30 вересня 2015 року у справі № 6-286цс15, а також Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду у постановках від 06 березня 2019 року у справі № 361/4685/17 (провадження № 61-44133св18), від 15 квітня 2020 року у справі № 307/3957/14-ц (провадження № 61-43540св18), від 03 червня 2020 року у справі № 722/1882/16-ц (провадження № 61-39287св18) та ін.

Послідовна і судова практика Великої Палати Верховного Суду стосовно висновку про те, що особа не набуває права власності на самочинне будівництво (постанови від 23 червня 2020 року у справі № 680/214/16 (провадження № 14-445цс16) та від 14 вересня 2021 року у справі № 359/5719/17 (провадження № № 14-8цс21)).

Відповідно до вимог статей 328 та 329 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом.

За змістом зазначених норм матеріального права до прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації право власності на це новостворене нерухоме майно як об'єкт цивільного обороту не виникає, у такому випадку особа є власником лише матеріалів, обладнання, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

У разі неможливості поділу незакінченого будівництвом будинку суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію.

Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання.

Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду України, висловленого у постанові від 07 вересня 2016 року у справі № 6-47цс16, про те, що оскільки спірний об'єкт незавершеного будівництва збудований за час шлюбу за спільні кошти подружжя та є об'єктом спільної сумісної власності подружжя; будівництво його закінчено й він фактично

експлуатується за своїм функціональним призначенням, але не приймається до експлуатації і право власності на нього не оформлюється з вини відповідача; позивачка позбавлена можливості здійснити вказані дії, що перешкоджає їй реалізувати своє право на поділ набутого за час шлюбу зазначеного майна, є підстави для визнання за позивачкою права на частину спірного об'єкта незавершеного будівництва.

Позивачка наполягала, що первинний об'єкт нерухомого майна – житловий будинок (з господарськими будівлями та спорудами) загальною площею 69,4 кв. м, житловою площею 46 кв. м, що придбаний сторонами 11 серпня 2005 року у період шлюбу, не є самочинним будівництвом і його можна поділити у рівних частинах між сторонами.

Самочинною є житлова прибудова (літ. «А1»), збудована у 2006 році.

Вказувала, що з висновку експерта вбачається, що житловий будинок, придбаний сторонами за час шлюбу, є самостійним об'єктом і відповідно до вимог статей 60, 69 СК України може бути поділений між ними.

Позивачка на такій обставині наголошувала й у своїй касаційній скарзі, і в позовній заяві та апеляційній скарзі, однак суди першої та апеляційної інстанцій їй належної оцінки не надали, доказів у цій частині не дослідили, чим не дотрималися принципу змагальності сторін, а суд касаційної інстанції таких повноважень позбавлений.

У зв'язку з наведеним Велика Палата Верховного Суду вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, а рішення судів першої та апеляційної інстанцій – скасуванню з направленням справи для нового розгляду до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 12 квітня 2023 року у справі № 511/2303/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110255611>.

Якщо іпотечне майно було набуто не за кредитні кошти, на нього звертається стягнення в позасудовому порядку та якщо мешканці відмовляються добровільно звільнити житлове приміщення, то виселення цих осіб повинне відбуватися на підставі рішення суду в порядку статті 40 Закону України «Про іпотеку» та частин першої – третьої статті 109 ЖК УРСР, тобто з наданням іншого постійного житлового приміщення.

Вселення та реєстрація місця проживання особи в житловому приміщенні, що є предметом іпотеки, після укладення договору іпотеки без дозволу іпотекодержателя всупереч вимогам такого договору та прямій забороні, передбаченій Законом України «Про іпотеку», свідчить про уникнення іпотекодавцем звернення стягнення на предмет іпотеки, а тому може бути підставою для виселення такої особи із житла та скасування реєстрації її місця проживання.

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ОСОБА_1, подану представником ОСОБА_2, на постанову Київського апеляційного суду від 04 серпня

2021 року у цивільній справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «АНСУ» до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_3, ОСОБА_4, Публічне акціонерне товариство «Всеукраїнський банк розвитку», про виселення із житлового будинку, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

25 червня 2013 року між ПАТ «ВБР» та ОСОБА_3 укладено договір іпотеки на забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором від 25 червня 2013 року, укладеним між ПАТ «ВБР» та ОСОБА_4, за яким остання отримала споживчий кредит.

Предметом договору іпотеки є передані іпотекодавцем ОСОБА_3 належні їй на праві власності житловий будинок з відповідними надвірними будівлями та земельна ділянка загальною площею 0,2500 га, призначена для обслуговування цього житлового будинку. Зазначений будинок придбаний не за кредитні кошти.

07 листопада 2017 року ТОВ «АНСУ» на підставі договору про відступлення прав вимоги, укладеного з ПАТ «ВБР», набуло статусу нового кредитора, отримавши право вимоги за вказаними кредитним та іпотечним договорами.

У зв'язку з порушенням позичальником умов кредитного договору 18 липня 2018 року в порядку позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки державним реєстратором прийнято рішення про державну реєстрацію за ТОВ «АНСУ» права власності на житловий будинок з відповідними надвірними будівлями та земельну ділянку площею 0,25 га.

Набувши право власності на предмет іпотеки, товариство дізналось про те, що у вказаному будинку після укладення договору іпотеки, а саме з 28 лютого 2015 року, зареєстрована і проживає дочка іпотекодавця ОСОБА_1, а з 26 вересня 2015 року також був зареєстрований малолітній син відповідачки ОСОБА_5, який знятий з обліку з 20 листопада 2018 року до нового місця проживання.

03 травня 2019 року ТОВ «АНСУ» направило ОСОБА_1 вимогу про добровільне звільнення житла, однак остання, отримавши її, не виконала цю вимогу.

Ураховуючи викладене, ТОВ «АНСУ» як новий власник спірного майна на підставі частини третьої статті 109 Житлового кодексу Української РСР (далі – ЖК УРСР) просило виселити ОСОБА_1 із житлового будинку АДРЕСА_1 без надання іншого житла.

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей. Виселення проводиться у порядку, встановленому законом (частина перша статті 40 Закону України від 05 червня 2003 року № 898-IV «Про іпотеку» (далі – Закон № 898-IV).

Аналізуючи статтю 109 ЖК УРСР, можна зробити висновок, що частина третя цієї статті деталізує порядок виселення осіб, які проживають у переданому в іпотеку житловому приміщенні після прийняття кредитором рішення про звернення стягнення на житло шляхом позасудового врегулювання, який здійснюється за згодою сторін (у договірному порядку) без звернення до суду. У такому випадку

після прийняття кредитором рішення про звернення стягнення на передане в іпотеку житло всі мешканці зобов'язані на письмову вимогу іпотекодержателя добровільно звільнити приміщення протягом одного місяця з дня отримання цієї вимоги, якщо сторонами не погоджено більший строк.

Якщо громадяни не звільняють житлове приміщення у встановлений або інший погоджений сторонами строк добровільно, їх примусове виселення здійснюється на підставі рішення суду.

У цьому випадку частина третя статті 109 ЖК УРСР відсилає до частини другої цієї статті, у якій зазначається про необхідність надання громадянам, яких виселяють із житлових приміщень, іншого постійного житлового приміщення (за винятком виселення громадян при зверненні стягнення на житлові приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку), із зазначенням такого постійного житлового приміщення в рішенні суду.

Тобто порядок звернення стягнення на предмет іпотеки (шляхом позасудового врегулювання чи в судовому порядку) не впливає на встановлені законом гарантії надання іншого житлового приміщення при вирішенні судом спору про виселення з іпотечного майна, передбачені частиною другою статті 109 ЖК УРСР. Визначальним у цьому випадку є встановлення, за які кошти придбано іпотечне майно – за рахунок чи не за рахунок кредитних коштів.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що загальне правило про неможливість виселення громадян без надання іншого постійного житлового приміщення, передбачене частиною другою статті 109 ЖК УРСР, стосується не тільки випадків виселення мешканців при зверненні стягнення на предмет іпотеки в судовому порядку, а й у разі виселення мешканців при зверненні стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку, коли мешканці відмовляються добровільно звільнити житлове приміщення, тобто не досягнуто згоди щодо виселення між новим власником і попереднім власником чи наймачами житлового приміщення.

Так званого адміністративного виселення на вимогу будь-яких осіб чи органів, наділених владними повноваженнями, ЖК УРСР не містить, що відображає ті зміни у законодавстві, які запроваджені в Україні у зв'язку з рухом держави до Європейського Союзу та необхідністю захисту основоположних прав людини.

А тому в разі якщо іпотечне майно було набуто не за кредитні кошти і на нього звертається стягнення в позасудовому порядку та якщо мешканці відмовляються добровільно звільнити житлове приміщення, то виселення цих осіб повинне відбуватися на підставі рішення суду в порядку статті 40 Закону № 898-IV та частин першої - третьої статті 109 ЖК УРСР, тобто з наданням іншого постійного житлового приміщення.

Як виняток, допускається виселення громадян без надання іншого постійного житлового приміщення при зверненні стягнення на житлове приміщення, що було придбане громадянином за рахунок кредиту (позики), повернення якого забезпечене іпотекою відповідного житлового приміщення. У цьому випадку виселення громадян проводиться у порядку, передбаченому частиною четвертою

статті 109 ЖК УРСР, тобто з наданням цим громадянам житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання відповідно до статті 132-2 цього Кодексу.

Разом з тим, і суд першої інстанції, і апеляційний суд встановили, що ОСОБА_1 вселилася до житлового будинку, який є предметом іпотеки, після укладення договору іпотеки без дозволу іпотекодержателя.

Згідно з вимогами частини третьої статті 9 Закону № 898-IV іпотекодавець має право виключно на підставі згоди іпотекодержателя, зокрема, відчужувати предмет іпотеки; передавати предмет іпотеки в спільну діяльність, лізинг, оренду, користування.

Тобто вселення ОСОБА_1 у спірний житловий будинок відбулося всупереч вимогам договору іпотеки та прямій забороні, що міститься у Законі № 898-IV.

Реєстрація місця проживання з порушеннями вимог закону та договору іпотеки доньки іпотекодавця ОСОБА_1 у житловому будинку, який є предметом іпотеки, не може використовуватися учасниками цивільного обороту з метою уникнення звернення стягнення на предмет іпотеки та подальшого його продажу для погашення боргу.

З урахуванням викладеного наявні обґрунтовані підстави для задоволення позову про виселення ОСОБА_1 із житлового будинку на АДРЕСА_1 та скасування реєстрації її місця проживання.

Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» Закону № 898-IV пунктом 5-2, згідно з яким у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія, зокрема, статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти).

Велика Палата Верховного Суду вважає, що вказаний вище Закон має бути застосований у цій справі, оскільки на сьогодні в Україні триває воєнний стан, тому виконання постанови апеляційного суду в частині виселення відповідачки слід зупинити на період дії в Україні воєнного стану та на тридцятиденний строк після його припинення або скасування.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 22 березня 2023 року у справі № 361/4481/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110111441>.

4. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду

1. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 127/27466/20 (провадження № 12-10гс23)

Сторони: ОСОБА_1 до ТОВ «МС 36» та державного реєстратора юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців Департаменту адміністративних послуг Вінницької міської ради про визнання звільненням з посади керівника та зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Пільков К. М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КГС ВС вважає за необхідне відступити від правового висновку КЦС ВС, викладеного у постановах від 17 березня 2021 року у справі №761/40378/18 та від 24 грудня 2019 року у справі №758/1861/18 щодо порядку звільнення керівника (директора) товариства.

2. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 910/13988/20 (провадження № 12-3гс23)

Сторони: ПАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця» до ДО «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій», АТ «Лубнифарм» про визнання торговельної марки добре відомою, визнання свідоцтва України на знак для товарів і послуг недійсним, зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Ткач І. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: КГС ВС вважає, що правова проблема полягає у невизначеності питання щодо застосування / не застосування у справах про визнання торговельної марки добре відомою позовної давності, зокрема, статей 256, 261 ЦК України, у зв'язку з невизначеністю питання про те, чи потребує звернення з такою вимогою до суду, як до альтернативного компетентного органу в силу приписів ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» поряд з Апеляційною палатою, наявності саме порушеного права та/або законного інтересу або достатньої необхідності для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

3. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 916/3027/21 (провадження № 12-8гс23)

Сторони: ТОВ «Кот Групп» до ТОВ «Профіль-Інвест» про стягнення заборгованості.

Суддя-доповідач: Власов Ю. Л.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду; виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС, існує виключна правова проблема щодо використання роздруківок електронного листування між сторонами (зокрема, в месенджерах) як паперової копії електронного доказу в розумінні частини третьої статті 96 ГПК України. У зв'язку з цим існує необхідність відступити від правових висновків, викладених у постановах КЦС та КГС ВС про те, що роздруківки електронного листування не можуть бути прийняті як належні та допустимі докази.

4. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 909/578/17 (провадження № 12-бгс23)

Сторони: ПАТ «Українська інноваційна компанія» до ДП «Івано-Франківський облавтодор» ВАТ «ДАК «Автомобільні дороги України» про стягнення заборгованості за кредитним договором.

Суддя-доповідач: Ткач І. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду; виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС у справі наявна виключна правова проблема щодо питання про те, чи є перейменування банківської установи та зміни видів діяльності у статуті (виключення банківської діяльності) без зміни її організаційно-правової форми реорганізацією в розумінні статті 26 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» та чи впливає це на обсяг прав і обов'язків такої юридичної особи, які виникли за період її існування та до моменту зміни назви (зокрема, в частині наявності права на стягнення грошових коштів з боржника за кредитним договором, укладеним такою юридичною особою як банківською установою). Також існує необхідність уточнення правових висновків, викладених ВП ВС у постанові від 10 грудня 2019 року у справі № 925/698/16.

5. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 522/16890/20 (провадження № 14-15цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до КП «Морська пошуково-рятувальна служба», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування в Одеській області, про стягнення заробітної плати, компенсації та середнього заробітку за час затримки виплати належних сум під час звільнення, відшкодування моральної шкоди.

Суддя-доповідач: Штелик С. П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, існує необхідність відступити від правового висновку КАС ВС, викладеного в постановвах від 25 липня 2018 року № 809/575/16 та від 18 серпня 2022 року у справі № 640/23901/19 про те, що допомога з тимчасової непрацездатності не може бути віднесена до виплат при звільненні, передбачених статтею 116 КЗпП України, оскільки особливості проведення таких виплат врегульовані спеціальним ЗУ «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», яким чітко регламентована «незалежність» останніх від дати звільнення.

6. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 22 березня 2023 року

Справа № 910/8413/21 (провадження № 12-9гс23)

Сторони: перший заступник керівника Київської міської прокуратури в інтересах держави в особі: Київської міської ради, Департаменту комунальної власності м. Києва виконавчого органу Київської міської ради (КМДА) до ПАТ «Центрелеватормлинбуд», КП «Дирекція реставраційно-відновлювальних робіт» про розірвання договору та повернення майна.

Суддя-доповідач: Ткач І. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України.

Опис: На думку КГС ВС, існує необхідність відступити від правового висновку, викладеного в постанові ВСУ від 09 вересня 2014 року у справі № 5011-48/950-2012 про те, що оскільки упродовж шестимісячного строку, визначеного ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» і «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини», КМУ не подав на розгляд ВРУ законопроектів (пропозицій) про приведення законів України у відповідність із зазначеними законами щодо включення чи невключення об'єктів до списків (переліків) пам'яток історії та культури згідно із Законом УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» і до Реєстру нерухомих пам'яток України та затвердження переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, то об'єкти, не включені до списків (переліків) пам'яток історії та культури згідно із Законом і до Реєстру нерухомих пам'яток України, під час дії мораторію на приватизацію підлягали приватизації.

7. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 5 квітня 2023 року

Справа № 125/1216/20 (провадження № 14-25цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

Суддя-доповідач: Ситнік О. М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду, Верховного Суду України.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від правових висновків, викладених у постанові ВСУ від 18 грудня 2012 року в справі № 14/5025/1982/11 та у постанові КГС ВС від 06 березня 2019 року в справі № 910/22473/17, про те, що договір оренди транспортного засобу, який укладено між ФОП, є правомочним і не потребує додаткового нотаріального посвідчення, оскільки ці суб'єкти здійснюють свою діяльність із метою одержання прибутку та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Тому положення частини другої статті 799 ЦК України не можуть бути застосовані до спірних правовідносин, оскільки поняття ФОП та юридичної особи у цих правовідносинах є однаковими.

8. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 19 квітня 2023 року

Справа № 754/5683/22 (провадження № 14-28цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу, про визнання договору про поділ спільного майна подружжя недійсним.

Суддя-доповідач: Мартєв С. Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає, що існує необхідність відступу (конкретизації) від висновків, викладених у постановах КГС ВС від 11 квітня 2022 року у справі № 910/11069/21 та від 10 травня 2022 року у справі № 910/8298/2, де касаційний суд погодився із висновками судів попередніх інстанцій і вважав за можливе у справах за позовними вимогами немайнового характеру, рішення суду у разі задоволення яких не підлягали б примусовому виконанню, вжити заходи забезпечення позову шляхом накладення арешту на спірне майно.

9. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 19 квітня 2023 року

Справа № 204/8017/17 (провадження № 14-29цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 про визнання недійсним з моменту вчинення договору купівлі-продажу квартири, скасування рішень про державну реєстрацію, витребування майна з чужого незаконного володіння та виселення.

Суддя-доповідач: Мартєв С. Ю.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КЦС ВС, у касаційних судах у складі ВС застосовуються як належні (ефективні) три взаємовиключні способи судового захисту при вирішенні справ щодо оспорення нотаріально посвідчених договорів з підстав їх непідписання стороною правочину, а тому потребує врегулюванню питання щодо кваліфікації таких правочинів як нікчемних, неукладених чи оспорюваних.

5. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів

1. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 909/1154/21 (провадження № 12-11гс23)

Сторони: ОСОБА_1 до ТОВ «Коломийський ДФЗ» про визнання недійсними рішень загальних зборів.

Суддя-доповідач: Катеринчук Л. Й.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: КГС ВС зазначає про необхідність уточнення правового висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 22 жовтня 2019 року у справі № 923/876/16, щодо такої підстави для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників господарського товариства як порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства.

Позиція ВП ВС: висновок ВП ВС, викладений в постанові від 22 жовтня 2019 року у справі № 923/876/16, щодо підстав для визнання недійсним рішення загальних зборів учасників товариства через недотримання порядку скликання загальних зборів є чітким, зрозумілим та стосується конкретних обставин справи, установлених судами факту – першої та апеляційної інстанцій, а практика КГС ВС з розгляду вказаної категорії спорів є сталою.

2. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 29 березня 2023 року

Справа № 910/17401/21 (провадження № 12-12гс23)

Сторони: ТОВ «Лайк сіті» до АТ «КБ «Приватбанк» про зміну договору та визнання правочину недійсним.

Суддя-доповідач: Ткач І. В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС, існує виключна правова проблема щодо тлумачення частини третьої статті 188 ГК України стосовно того, чи є необхідність повідомлення сторони договору про його розірвання в односторонньому порядку з урахуванням передбаченого наведеною нормою двадцятиденного терміну за умови відсутності в такому договорі чітко визначеного строку, після спливу якого договір слід вважати розірваним.

Позиція ВП ВС: КГС ВС не зробив посилання на конкретні справи, їх кількісні та якісні показники, які б свідчили про наявність інших справ з подібними правовідносинами та формування судами різної правової практики при їх вирішенні. Встановлення судом недодержання стороною вимог законодавства на момент вчинення одностороннього розірвання договору здійснюється у кожному окремому

випадку з урахуванням обставин справи, а саме умов кожного конкретного договору, та на підставі здійсненої судами правової оцінки доказів, наданих учасниками справи на підтвердження своїх вимог та заперечень.

3. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 19 квітня 2023 року

Справа № 910/12510/21 (провадження № 12-16гс23)

Сторони: ТОВ «Українська локомотивобудівна компанія» до АТ «Українська залізниця» про зобов'язання вчинити дії, усунути перешкоди в користуванні майном та стягнення грошових коштів.

Суддя-доповідач: Власов Ю. Л.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС, існує виключна правова проблема щодо правового статусу майна акціонерних товариств, 100% акцій яких перебуває у державній власності.

Позиція ВП ВС: КГС ВС послався на чотири постанови касаційних судів у господарських та адміністративних справах, у яких відсутні протилежні висновки щодо порушеного КГС питання. При цьому КГС не зробив посилання на інші конкретні справи, їх кількісні та якісні показники, які б свідчили про наявність інших справ з подібними правовідносинами та формування судами різної правової практики при їх вирішенні.

4. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 15 березня 2023 року

Справа № 726/2166/19 (провадження № 14-7цс23)

Сторони: АТ «Альфа-Банк» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору: приватний нотаріус Чернівецького міського нотаріального округу про визнання договорів недійсними та застосування наслідків недійсності, та за зустрічним позовом ОСОБА_3 до АТ «Альфа-Банк» про визнання іпотечного договору припиненим.

Суддя-доповідач: Штелик С. П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, існує необхідність відступити від правового висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 15 червня 2021 року у справі № 922/2416/17, шляхом уточнення щодо належного (ефективного) способу захисту прав іпотекодержателя у випадку переходу права власності на предмет іпотеки до інших осіб за час відсутності зареєстрованих відомостей про чинність іпотеки, з урахуванням змін, внесених до частини третьої статті 26 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», та визначити, що визнання недійсними чи скасування правоустановчих документів, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав чи обтяжень, скасування державної

реєстрації прав чи обтяжень (рішення державного реєстратора), є ефективним способом захисту прав іпотекодержателя.

Позиція ВП ВС: вказівка ВП ВС щодо способу захисту порушеного права іпотекодержателя стосовно іпотечного майна, висловлена за відмінних фактичних обставин у порівнянні з фактичними обставинами справи, яка розглядається, не є підставою для уточнення висновків ВП ВС.

5. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 29 березня 2023 року

Справа № 748/1335/20 (провадження № 14-23цс23)

Сторони: Чернігівська місцева прокуратура в інтересах держави в особі Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА до ГУ Держгеокадастру в Чернігівській області, ОСОБА_1 про визнання недійсним наказу та скасування державної реєстрації права власності на земельну ділянку.

Суддя-доповідач: Ситнік О. М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КЦС ВС, існують різні підходи щодо способу захисту порушеного права держави на повернення в державну власність земельної ділянки історико-культурного значення, на якій розміщена пам'ятка археології,

Позиція ВП ВС: на розгляд ВП ВС в цій справі передані питання, які може вирішити КЦС ВС як належний суд, який відповідно до законодавчо визначених повноважень може дійти власного висновку щодо застосування відповідних норм права в спірних правовідносинах.

6. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 29 березня 2023 року

Справа № 640/9468/20 (провадження № 14-22цс23)

Сторони: ОСОБА_1 до Міністерства юстиції України про визнання протиправним та скасування наказу, зобов'язання вчинити дії.

Суддя-доповідач: Штелик С. П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від правового висновку, викладеного у постанові КГС ВС від 11 жовтня 2021 року у справі № 910/5971/20 про те, що Міністерство юстиції України може бути єдиним відповідачем у такій справі.

Позиція ВП ВС: обставини справи № 910/5971/20 не є подібними до обставин справи, що перебуває на розгляді, у зв'язку з чим відсутні підстави для прийняття справи до розгляду ВП ВС.

7. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 29 березня 2023 року

Справа № 585/2436/21 (провадження № 14-8цс23)

Сторони: ОСОБА_1 на дії та бездіяльність державного виконавця Роменського відділу державної виконавчої служби у Роменському районі Сумської області Північно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Суми).

Суддя-доповідач: Штелик С. П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає, що існує необхідність відступити від правового висновку ВП ВС, викладеного у постановках від 06 червня 2018 року у справі № 127/9870/16-ц та від 18 грудня 2019 року у справі № 759/15553/14-ц щодо адміністративної юрисдикції справ з приводу оскарження постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій і накладенням штрафу, прийнятих у виконавчих провадженнях щодо примусового виконання усіх виконавчих документів, незалежно від того, яким органом, у тому числі судом якої юрисдикції, вони видані

Позиція ВП ВС: фактично КЦС ВС просить відступити від положень частини другої статті 74 ЗУ «Про виконавче провадження», що не може бути підставою перегляду справи ВП ВС.

8. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 13 квітня 2023 року

Справа № 211/4347/15-ц (провадження № 14-26цс23)

Сторони: за скаргою ОСОБА_1, заінтересовані особи: Саксаганський відділ державної виконавчої служби у місті Кривому Розі Південно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Дніпро), АТ «КБ «Приватбанк», на постанову державного виконавця.

Суддя-доповідач: Ткачук О. С.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду; виключна правова проблема.

Опис: КЦС ВС вважає, що справа містить виключну правову проблему, оскільки у судовій практиці існує неоднаковий підхід щодо обов'язку державного виконавця перевіряти місце проживання боржника при вирішенні питання про відкриття виконавчого провадження.

Позиція ВП ВС: КЦС ВС не вказала на неоднозначність чи суперечливість таких висновків ВП ВС, їх непослідовність чи неможливість застосування, у зв'язку з чим існує необхідність відступити від правових висновків КАС ВС.

9. Суд, який направив справу: ККС ВС

Дата прийняття ухвали: 13 квітня 2023 року

Справа № 761/13685/14-к (провадження № 13-20кс23)

Суддя-доповідач: Крет Г. Р.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: ККС ВС вважає, що справа містить виключну правову проблему щодо ретроспективності застосування висновків суду касаційної інстанції, які впливають на оцінку доказів з точки зору допустимості.

Позиція ВП ВС: звертаючись до ВП ВС, не навів ані якісного, ані кількісного критеріїв виключності правової проблеми, зокрема не обґрунтував відсутності сталості судової практики, недостатності законодавчого регулювання, існування колізій, що, у свою чергу, порушує фундаментальні права та свободи людини.

10. Суд, який направив справу: КАС ВС

Дата прийняття ухвали: 19 квітня 2023 року

Справа № 160/14095/21 (провадження № 11-61апп23)

Сторони: ГУ ДПС у Київській області до ТОВ «ФЛЕКСАЙ», ТОВ «Торговий дім «ЩЕДРО» про стягнення коштів.

Суддя-доповідач: Чумаченко Т. А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України.

Опис: На думку КАС ВС існує необхідність відступити від висновку ВСУ, викладеного у постановках від 26 вересня 2006 року у справі № 21-460во06, від 09 лютого 2010 року у справі № 21-1547во09, щодо правильності застосування частини першої статті 208 та частини першої статті 250 ГК України у питанні дотримання позивачем строку звернення до суду з позовом про застосування наслідків недійсності правочину у випадку, якщо така вимога заявлена не одночасно з вимогою про визнання правочину недійсним.

Позиція ВП ВС: питання, порушене судом касаційної інстанції у справі № 160/14095/21, щодо відступу від висновків, викладених у постановках ВСУ, пов'язане з визначенням процесуального питання щодо строку звернення до суду з позовом про застосування наслідків недійсності правочину у випадку, якщо така вимога заявлена не одночасно з вимогою про визнання правочину недійсним, що врегульовано статтею 122 КАС України, яка набула чинності 15 грудня 2017 року і на момент винесення цих постанов в 2006 і 2010 роках не існувала.

11. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 26 квітня 2023 року

Справа № 490/2518/22 (провадження № 14-32цс23)

Сторони: Округна прокуратура м. Миколаєва в інтересах держави в особі Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів до ОСОБА_1 про стягнення шкоди.

Суддя-доповідач: Ситнік О. М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду та Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС існує необхідність відступити від висновків ВП ВС, КАС та КГС ВС щодо можливості оскарження в касаційному порядку постанови суду апеляційної інстанції, якою скасована ухвала суду першої інстанції, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, а справа повернута до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Позиція ВП ВС: колегія суддів КЦС ВС фактично спонукає ВП ВС перебрати на себе функції законодавця і створити обмеження в доступі до правосуддя до касаційного перегляду, при тому, що ВРУ у відповідних процесуальних кодексах (зокрема у статті 389 ЦПК України) таких обмежень не встановила.

12. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 27 квітня 2023 року

Справа № 355/12292/19 (провадження № 14-35цс23)

Сторони: заступник керівника Запорізької місцевої прокуратури № 3 Запорізької області, який діє в інтересах держави в особі Запорізької міської ради, до ОСОБА_1, державного реєстратора Комунального підприємства «Центр надання послуг» Балабинської селищної ради, ОСОБА_2 про визнання незаконним та скасування рішення, визнання договору недійсним, визнання спадщини відумерлою та передання майна.

Суддя-доповідач: Ситнік О. М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС існує необхідність відступити від висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 14 грудня 2022 року у справі № 461/12525/15-ц, щодо неможливості застосування у спірних правовідносинах віндикації та застосування за аналогією закону частини другої статті 1280 ЦК України, а також для формулювання правового висновку про те, що захист речових прав територіальної громади у випадку незаконного відчуження спадкового майна, яке за відсутності спадкоємців є відумерлою спадщиною, можливий шляхом зазначення в мотивувальній частині судового рішення висновку про відумерлість спадщини та її витребування від добросовісного (недобросовісного) останнього набувача.

Позиція ВП ВС: порівнюючи обставини справи, що переглядається, з обставинами у справі № 461/12525/16-ц, ВП ВС вважає, що правовідносини, з яких виникли спори в цих справах, не є подібними.

Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період із 01.03.2023 по 30.04.2023 / Упоряд.: департамент аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: Секретар ВП ВС д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України Уркевич В. Ю. Київ, 2023. Вип. 39. – 69 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Великої Палати Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua